

OSMANLI TOPLUMUNDA HZ.PEYGAMBER SEVGİSİNİN TEZAHÜRÜ OLARAK KURULAN MEVLİD VAKIFLARI

Dr. Ali İhsan KARATAŞ
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Türklerin Hz. Peygamber'e, yakın akraba ve ashabına olan muhabbetleri hayatlarının her alanında kendini göstermiştir. Bu durum özellikle Mekke ve Medine için kurduğu Haremeyn vakıfları, her yıl Hicaz bölgesi halkına yaptığı yardımlar sebebiyle düzenlediği Surre alayları, Hz. Peygamber'in soyundan gelenlere yardım ve işlerinin takip edilmesi için kurduğu Nakıbu'l-Eşrâflık gibi faaliyetleriyle Osmanlı Devleti'nde zirveye çıkmıştır. Osmanlı toplumunda Hz. Peygamber'e duyulan muhabbetin bir göstergesi de Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı Mevlid'in hemen her mahfilde okunmasıdır. Açılış, düğün, sünnet, cenaze gibi iyi ve kötü günlerde mevlid okunması adet haline gelmiştir. Öyle ki bazı hayır sahipleri mevlid okunması amacıyla "mevlid vakıfları" kurmuşlardır. Bu makalede Osmanlı toplumunda kurulan mevlid vakıfları hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Toplumunu, Hz. Peygamber, Süleyman Çelebi, Mevlid Vakıfları

ABSTRACT

Charitable Foundations

Established by Ottoman Society as a Sign of Prophet Love

The love of Turks for the Prophet Mohammad, his relatives and companions can be seen almost in every part of their lives. This phenomenon especially flourished in Ottoman Empire through some activities such as Haremeyn Charitable Foundations established in Makka and Madina, Surre Alayları organized for the benefactions gathered for people of Hicaz, and the organization of Nakıbu'l-Eşrâf which aims to help the descendants of the Prophet Mohammad. Another sign of Ottoman people's love for the Prophet Mohammad is reciting the Mevlid chant written by Süleyman Çelebi in almost every circle. In Ottoman society, reciting the Mevlid was a widely-applied tradition on many occasions such as opening ceremony, wedding, circumcision, funeral ceremony and so on. Moreover, some beneficients have established 'Mevlid Foundations' for the recitation of Mevlid. In this article, I will try to provide information on this subject.

Key Words: Ottoman society, Hz. Mohammad, Süleyman Çelebi, Mevlid Charitable Foundations

GİRİŞ

Her milletin kendine has değerlerinin yanında aynı dini paylaşan diğer mil-

letlerle birlikte ortak mukaddes değerleri de vardır. Tüm topluluklar bu değerlere bağlılıklarını göstermek için bazı merasimler tertip ederler. Hiç şüphesiz Hz. Muhammed (sav) müslüman milletlerin mukaddes ve ortak değeridir. Bu sebeple tüm Müslüman toplumlarda Hz. Peygamberle ilgili hisleri açığa vuran bazı törenler yapılmaktadır.

İslâm dininin kabul edilmesinden itibaren Türk topluluklarında gerek idareciler gerekse halk her fırsatta değişik uygulamalarla Hz. Muhammed'e olan sevgilerini ifade etmişlerdir. Bu bağlılık Türk devletleri içerisinde en uzun ömürlü olan Osmanlı Devleti için de geçerlidir. Hatta bu konudaki uygulamaların Osmanlı Devleti'nde zirveye çıktığı da söylenebilir. Osmanlı toplumunda birçok farklı uygulama arasında mevlid okutmanın bir gelenek haline gelmesi ve bu amaçla mevlid vakıflarının kurulması bunlar arasında en dikkat çekenidir. Bu makalede mevlid ve Osmanlı halkının tesis ettiği mevlid vakıfları hakkında bilgi verilecektir.¹

I- Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisi

Mukaddes değerlere bağlılığıyla bilinen Osmanlı toplumunda Hz. Peygamber muhabbetinin daima önemli bir yeri olmuştur. Devlet yöneticilerinden halka kadar toplumun her kesiminden insanlar değişik faaliyetlerle Hz. Peygamber'e duydukları muhabbeti izhar etmişlerdir. Hz. Peygamber için beslenen bu sevgi, onun soyundan gelen ve doğup büyüdüğü topraklarda yaşayanlara da gösterilmiştir.² Bu amaçla Mekke ve Medine bölgesinde yaşayan halka Osmanlı tarihi boyunca düzenli olarak aynî ve nakdî yardımlar yapılmıştır. Çelebi Sultan Mehmet'ten itibaren Osmanlı hükümdarları, düzenledikleri Surre Alaylarıyla Hicaz bölgesine para ve kıymetli hediyeler göndermişler, böylece Haremeyn bölgesindeki hac işlerinin kolaylaşmasını sağlamanın yanında oradaki yoksulların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır.³

Hz. Peygamber'in soyundan olan seyyid ve şeriflerin Osmanlı Devleti'nde önemli yerleri olmuştur. Seyyid ve şeriflerin kayıtlarının tutulması ve bu grubun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Nakîbu'l-Eşraflık müessesesi kurulmuştur. Diğer İslâm toplumlarında da görülen bu müessese Osmanlı Devleti'nde daha da işlerlik kazanmıştır. Seyyid ve şeriflerin devlet yöneticileri nezdinde itibarları oldukça yüksektir. Zira, devlet teşrifatında nakîbu'l eşraf diğer devlet erkânına göre daha önde olmuş ve padişahlar kendilerine büyük saygı göstermişlerdir.⁴

1 Bu makale 18-20 Ekim 2007 tarihinde Bursa'da düzenlenen Uluslararası Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri Sempozyumu'nda sunulan "Osmanlı Toplumunda Mevlid Vakıfları" adlı tebliğin genişletilmiş halidir.

2 Osmanlı toplumunda Hz. Peygamber sevgisi hususunda geniş bilgi için bkz. Algül, Hüseyin, *Osmanlı Kültüründe Hz. Peygamber Sevgisi*, Risale Yayınları, İstanbul 1988.

3 Osmanlı Devleti'nde düzenlenen Surre alayları hakkında geniş bilgi için bkz: Atalar, Münir, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

4 Nakîbü'l-eşraflık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, II, 647-648; Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyet ve Müesseseleri Tarihi*, Kayhan Yayınevi, İstanbul 1999, s. 257-261; Sarıca, Murat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-Eşraflık Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Surre alayları ve nakîbu'l-eşrâfîlik uygulamaları daha çok devlet imkânlarıyla gerçekleştirilen faaliyetlerdendir. Hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in doğduğu ve İslâm'ı yaydığı yerlere yapılan yardımlar yalnızca devletle sınırlı değildi. Osmanlı toplumunun hemen her kesiminden insanlar da bu tür yardımlara iştirak etmekteydiler. Nitekim bu bölgede yaşayan muhtaç insanların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla hayır sahibi Osmanlı halkı tarafından "Haremeyn Vakıfları" kurulmuş ve bu vakıfların gelirleri yüzyıllar boyu bölge insanlarına gönderilmiştir.⁵ XVI. asırda Bursa'da kurulan vakıfların %19'u Haremeyn hizmetleri için şartlar ihtiva etmektedir.⁶

Doğrudan Haremeyn bölgesine hizmet amacıyla kurulanların yanında başka amaçlarla tesis edilen çok sayıda vakıfta da Mekke ve Medine'deki ihtiyaç sahipleri unutulmamış ve onlar için vakıftan her yıl belli miktarlarda para tahsis edilmiştir. Mesela Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Bursa Sicillerinde yer alan 18 Ocak 1656 (21 Rebiü'l-evvel 1066) tarihli vakfiyesinde tescil ettirilen şartlar arasında konuyla ilgili şu ifadeler yer verilmiştir: *"bu dâr-ı tesbîh-i mihnet- medârdan ziyâfet-hâne-i rahmet-i perverd-kâra irtihâlimden sonra her sene nâzir ve kâtib ve câbi ma'rifetiyle mütevellî-i fâzıl ğalle-i vakıfdan ol sene ih-râm bend-i 'azîmet-i hacc-ı Beytullahi'l-harâm ve müteveccihü's-şâm-ı 'atebe-i Hazreti Seyyidü'l-enâm 'aleyhi's-selâtü ve's-selâm eden hücâc-ı kirâmdan mütedeyyin ve emîn kimesneye iki surre ile otuz altın teslim eyleye. Oldahi birinden Mekke-i Mükerreme'de Mekkîlerden bir sâlih kimesneye on altın verüb rûhum için hacc etdire. Bâkî yirmi altını kalbî istihkâka şehâdet ettiği sulehâ ve fukarâya tevzî' eyleye ve birinden dahî Medîne-i Münevvere'de Medenîlerden bir recül-i sâliha on altın verüb rûh-u pür-fütûh-i Hazret-i Habîb-i Ekrem sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve selleme on bin salavât-ı şerîfe götürmege sipâriş eyleye. Bâkî yirmi altunu kalbî fakr ve salâhına şahâdet ettiği sulehâ ve fukarâya rûhum için tevzî' eyleye..."*⁷

Osmanlı halkı, vakıfların dışında vasiyetnamelerinde de Hicaz bölgesi insanların gözetmeye çalışmışlardır. Hatta surre alayları gibi resmi bir uygulama başlamadan önce bu vasiyetler aracılığıyla de bölgeye yardımların sürdürüldüğü bilinmektedir. Bu konuda II. Murat'ın vasiyeti dikkat çekicidir. II. Murat'ın 1446 tarihinde yazdığı vasiyetnamesinin konumuzla ilgili kısmı şöyledir: *"Saruhan ilinde Mağnisa'da olan malımın sülüsü vasiyyet olsun canumçün. Bu mâlden tayin etdi. Onbin filori ki sarfoluna şol mucebince ki zikrolunur. Üçbin beşyüz filori Mekke-i Şerîfe fukarasına üleşdüreler. Ve üçbin beşyüz filori Medîne-i Şerîfe fukarasına şerrefehallâhü Teâlâ üleşdüreler ve kalan üçbinün beşyüzüne Kâbe ile Hatîym arasında yetmiş bin kerre Lâ-ilâhe ill'allah dedüreler kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse ve beşyüzüne Medîne-i Şerîfe'de Pey-*

5 Haremeyn vakıfları hakkında geniş bilgi için bkz: Güler, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI-XVII. Yüzyıllar)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.

6 Demirel, Hale, *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2006, s. 87.

7 B.Ş.S., (Bursa Şer'iyye Sicilleri) B119/55b.

*gamber Hazretinün Sall'allahü aleyhi ve sellem Mescid-i Şerifi içinde Türbe-i Mutahheresine karşı yetmiş bin kerre Lâ-ilâhe ill'allah dedürelere kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse ve bin beşyüzün Kuds-i Mübarekde fukaraya üleşdürelere ve beşyüzün dahi Kubbe-i Sahrada ve Mescid-i Aksada kelime-i Lâ-ilâhe ill'allah dedürelere kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse. Her kim bunu tağyir ede Allah Teâlâ'nun ve cemi-i halkun lâneti anun üzerine olsun..."*⁸

Bunların dışında vakfiyelerde her yıl Hz. Muhammed'e salât ü selâmları ihtiva eden kitapların okunması, dua edilmesi⁹ ve Peygamber'in ruhu için kurban kesilmesi¹⁰ gibi şartların tescil ettirilmesi, bazı gecelerde Hz. Muhammed (sav)'in Miracını kutlamak amacıyla Miraciyelerin¹¹ ve Hz. Peygamber'in hayatını manzum şekilde anlatan ve Yazıcıoğlu Mehmed Bican tarafından telif edilen Muhammediyye adlı eserin okunması gibi uygulamalar Osmanlı toplumunda yaygın olan âdetlerdendir. Muhammediyye, Osmanlı tarihi boyunca halkın büyük teveccühünü kazanmış, yakın zamanlara kadar da Anadolu'nun birçok yerinde büyük bir coşku ve huşuyla okunmuştur. Yapılan incelemelerden bu eserin Osmanlı toplumundaki her sınıftan insanın elinde bulunduğu anlaşılmaktadır.¹² Hatta bazı şahıslar kurdukları vakıflarda bu eserin okunmasını şart koşmuşlar ve Muhammediyehân olarak bilinen okuyucularına belli miktarlarda ücret tahsis etmişlerdir.¹³ Osmanlı toplumunda Hz. Peygamber'e duyulan sevgiyi izhar eden bu tür davranışlarla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür.

II- Osmanlı Toplumunda Mevlid ve Mevlid Merasimleri

Hz Muhammed'e bağlılığı ve sevgiyi ifade etmesi bakımından en fazla dikkat çeken uygulamalardan biri onun doğum gününün kutlanması amacıyla düzenlenen mevlid merasimleridir. Tarihteki ilk resmî mevlid merasimi Fatımîler devrinde gerçekleşmiştir. Ayrıca Fatımîler döneminde Hz. Peygamberle birlikte Hz. Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin ve dönemin halifesi için de mevlid merasimleri düzenlenirdi.¹⁴ Bu törenler saray dahilinde yapıldığı için katılımcılar genellikle üst makamlarda görev yapanlardan oluşmaktaydı.¹⁵

Bugün anlaşıldığı şekliyle Mevlid-i Nebi merasimlerini ilk tertip eden ve tö-

⁸ Uzunçarşılı, İsmail Hakki, "Sultan İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1958, Sayı 4, s. 2.

⁹ B.Ş.S., B240/22a

¹⁰ B.Ş.S., B208/42a. Hızlı, Mefail, "Mevlide Dair Bazı Belgeler ve Bilgiler" *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 45.

¹¹ Kara, Mustafa, "Mîrâc Mîrâciye ve Bursa'lı Safiye Hâtun'un Vakfiyesi" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, c. 7, Bursa 1998, s. 25-40.

¹² Osmanlı halkının sahip olduğu kitaplarla ilgili yapılan incelemelerde bu eserin terekelerde bulunan kitaplar içinde kemiyet bakımından ilk beş eser arasında olduğu görülmektedir. Karataş, Ali İhsan, "XVI. Yüzyılda Bursa'da Tedavüldeki Kitaplar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2001, c.10, sy. 1, s. 219.

¹³ B. Ş.S., B240/23a, 26b

¹⁴ Zeydan, Corci, *Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi*, (Müt. Zeki Megamiz) Kanaat Matbaası, İstanbul 1330, V, 251.; Çetin, Osman, "Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 1987, sy. 2, c. 2, s. 74.

¹⁵ Akarpınar, R. Bahar, *Türk Kültüründe Dinî Törenler Ve Mevlid Kutlamaları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1999, s. 182.

ren kurallarını oluşturan şahıs Selçuklulara bağlı Erbil Atabeyi Muzafferüddin Gökböri'dir.¹⁶ Selahaddin Eyyübi'nin damadı olan ve hayırseverliğiyle bilinen Gökböri (öl. M.1233) her yıl Erbil'de mevlid merasimleri düzenlemekteydi. Hz. Peygamber'in doğum gününe bir kaç ay kala çevre şehir ve kasabalardan çok sayıda insan Erbil'e gelir ve burada değişik faaliyetler icra ederlerdi. Şair, fakih, sûfi ve kurrâ gibi toplumun önemli şahıslarının katıldığı söz konusu törenlerde dışarıdan gelenler en iyi şekilde ağırlanırdı. Bu merasimler için Safer ayında şehrin sokakları ışıklandırılır, mevlid kandili akşamında Gökböri'nin de katıldığı fener alayı düzenlenir, gündüzünde ise vaizler meydana toplanan halka nasihatlerde bulunurlardı. Vaaz sonrasında halka yemekler ikram edilir, törene katılan zevata hediyeler verilir, böylece mevlid kandili adeta bir bayram havasında kutlanırdı. Muharrem ayından başlayıp Hz. Peygamber'in doğumu olan 12 Rebiülevvel gününe kadar devam eden bu merasimler için Gökböri her yıl üç yüz bin dinar tahsis etmekteydi.¹⁷

Düzenlenen Mevlid merasimlerinin yanında ilk mevlid kitabı da bu dönemde yazılmıştır. Ebu'l-Hafız Hattab b. Dihye el- Endelûsî tarafından kaleme alınan "Kitâbü't-Tenvîr fî Mevlidi's-Sirâci'l-Münîr" adlı mevlid kitabı Muzafferüddin Gökböri'nin beğenisine sunulmuş, bunun karşılığında kendisine bin dinar bahşiş verilmiştir.¹⁸

Fatimîlerle başlayıp Gökböri ile olgunlaşan mevlid merasimleri daha sonraki İslâm toplumlarında da düzenlenmiştir.¹⁹ Ancak bu âdet en yaygın biçimiyle Osmanlı Devleti'nde uygulama alanı bulmuştur. Zira Osmanlı Devleti'nde resmi erkânın dışında hemen her sınıftan halk da söz konusu merasimleri düzenlemeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde mevlid kutlamaları resmî olarak XVI. asrın sonlarına doğru III.Murat'ın çıkardığı tezkireyle başlamıştır.²⁰ Bu tezkirede kandil gecelerinde minarelerin aydınlatılması, cami ve mescitlerde mevlid okunması, ibadet yapılması ve dua edilmesi gibi hususlara yer verilmiştir: "Sene-i dokuz yüz doksan altı Rebîü'l-evvelinde Şevketlü Pâdişâh-ı 'âlem-penâh tarafından tezkire-i şerîfe çıkub onikinci isneyn gecesı sürûr-ı kâinât 'aleyhi's-selâtü ve's-selâm hazretlerinin dünyaya gelüb 'arsa-i cihâni nûrânî kıldığı şebdir ki ta'zîm ve ihtirâm itmek vâcibdir. Mevlüdler okunub ümmet-i günâhkâr yanub yakılab şefâ'at talebiyle salât u selâma ve tesbîh ü tehlîle iştiğâl göstereünler. Ve şehir-i Recebde Regâib gecesı ve Şa'bânda Berât gecesı minârelerde kanâdîl ziyâsıyla 'âlem münevver olmak 'âdet olsun deyû fermân olundu."²¹

Osmanlı Devleti'nde mevlid kandilini kutlamak amacıyla ilk zamanlar Sul-

16 Zeydan, age., s. 294.

17 İbn Hallikan, Vefeyâtu'l-A'yân, Dâru's-Sâdr, Beyrut, 1977, IV, 116 vd.; Fuchs, H. "Mevlid" *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1957, VIII, 172-173; Çetin, agm., s. 76, Akarpınar, agt., s. 182-183.

18 İbn. Hallikan, age., IV, 118. Çetin, agm., s. 76.

19 Özel, Ahmet, "Mevlid" *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 475-479.

20 Fuchs, agm., VIII, 173.

21 Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281, s. 237.

tanahmet veya Ayasofya Camiinde tören düzenlenir ve bu törende padişah da dahil olmak üzere sadrazam, şeyhülislâm gibi devlet erkânı hazır bulunurdu. Padişahın hünkar mahfilinden takip ettiği kutlamalar, vaaz verilmesi, Kur'an ve mevlid okunması, akabinde ikramlarda bulunulması ve hediyelerin verilmesi gibi faaliyetlerden oluşmaktaydı. Bu uygulama bazı yeni ilavelerle asırlarca devam etmiştir. Tanzimât'tan sonra daha önceki kurallar büyük ölçüde takip edilmekle birlikte padişahın camiye geliş- gidişinde askerî tören ve resmi geçit yapmak, namaz vakitlerinde top atmak, minareler, saraylar ve resmî binaları aydınlatmak gibi yeni unsurlar ilave edilmiştir.²² Padişahların da katılımıyla düzenlenen bu törenlere "mevlid alayı" denilmiştir.²³

III- Süleyman Çelebi ve Vesîletü'n-Necât

Diğer İslâm toplumlarında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de çok sayıda mevlid kitabı telif edilmiştir.²⁴ Ancak bunlardan hiçbiri Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı eseri kadar yaygınlık kazanamamış ve meşhur olmamıştır. 1351 yılında doğup 1422 yılında vefat eden Süleyman Çelebi kuruluş ve yükseliş dönemi Osmanlı padişahlarının bir kısmının saltanat yıllarına şahit olmuştur. Bursa Ulucami'de imamlık yaptığı sırada aynı camide vaaz eden İranlı bir vâiz Kur'an'daki "Allah'ın peygamberlerinden hiç biri arasında ayırım yapmayız"²⁵ ayetini esas alarak Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden üstün olmadığı şeklinde bir yorum yapmıştır. Bunun üzerine tartışmalar başlamış ve camide bulunan bazı şahıslar "O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir"²⁶ ayetini delil getirerek söz konusu yorumun yanlış olduğunu dile getirmişlerdi. Bununla birlikte toplum içinde bir huzursuzluk oluşmuştu. Durumdan son derece müteessir olan Süleyman Çelebi Hz. Peygamber'in üstünlüğünü²⁷ ve diğer meziyetlerini anlatan, kendisiyle birlikte içinde bulunduğu toplumun da duygularını dile getiren ve halk arasında "mevlid" olarak şöhret bulan "Vesîletü'n-Necât" adlı eserini yazmıştır.²⁸

22 Akarpınar, agt., s. 284.

23 Mevlid törenlerinin ayrıntıları hakkında geniş bilgi için bkz. Tayyazâde Ahmed Atâ, *Târih-i Atâ*, Yahya Efendi ve Ali Efendi Matbaası, ts. I, 284 vd; Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme)*, (Sad. Yavuz Ercan) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1979, s. 21 vd.; Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız*, (Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu) Tercüman 1001 Temel Eser, ts. s. 151-152; Fuchs, agm., VIII, 175-176; Pakalın, age., II, 521 vd; Şeker, Mehmet, "Mevlid" *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 479-480. (Osmanlılar'da Mevlid Törenleri kısmı), aynı müellif, "Teşrifât-ı Kadîme'ye Göre Mevlid Alayı", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s.51-58; Karateke, Hakan T., *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s.199-2006.

24 İslâm dünyasında kaleme alınan mevlid metinleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Pekolcay, Neclâ, *Süleyman Çelebi Mevlid*, Dergah Yayınları, İstanbul 1992, s. 34 vd.; Akarpınar, agt., s. 176 vd. Yavuz, Kemal, "Mevlid'in Türkçe Kaynakları Şerhleri Ve Mevlid Metni Üzerine", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 61-84.

25 Bakara, 2/285.

26 Bakara, 2/253.

27 Ölmeyüp İsa göğe bulduğu yol / Ümmetinden olmağışın idi ol.

28 Pekolcay, age., s. 15-16.

Bursa'da doğup büyüdüğü bilinen Süleyman Çelebi'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Ailesi hakkında farklı kayıtlar olmakla birlikte onun Şeyh Edebalı'nın torunu Şeyh Mahmud'un torunu olduğu belirtilmektedir.²⁹ Kendisi, önceleri Yıldırım Bayezid'in divan imamlığını yapıyordu. Bursa Ulucamii'nin inşaatı tamamlanınca Padişah Süleyman Çelebi'yi bu caminin imamlığına tayin etti. Tahsil hayatı hakkında da fazla bilgi bulunmamasına rağmen yaptığı vazife ve yazdığı eserden kendisinin iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır.³⁰ Bununla birlikte şeyhülislam, müderris gibi devrinin meşhur ilim adamları arasında yer almamaktadır. Ayrıca Vesiletü'n-Necât'ın dışında bilinen bir eseri de yoktur. Ancak onu eser sahibi diğer ilim adamlarından ayıran ve belki de kendisini insanlara kıyamete kadar hayırla yâd ettiren özelliği söz konusu mevlidi olmuştur. Zira bu eser toplumu oluşturan her sınıftan insanın duygularına tercüman olmuş ve tarih boyunca halkın Hz. Peygamber (sav)'e duyduğu sevgiyi ifade etmede en güçlü araçlardan biri olma işlevini görmüştür.

Mevlid, yazılışından itibaren gerek resmi erkân gerekse halk arasında büyük bir hüsnü kabul görmüş, kandil geceleri, açılışlar, evlenme, sünnet gibi önemli törenlerde büyük bir huşu ve coşkuyla okunmuştur.³¹ Osmanlı toplumuna ait terekelere bakıldığında kadın-erkek, ulema, esnaf ve benzeri yediden yetmişe her kesimin mirası arasında birer mevlid kitabının varlığı da bunu te'yid etmektedir.³²

Mevlid, kısa sürede ülkenin her tarafında benimsenmiştir. Hatta Türkçe yazılmasına rağmen bu dili konuşmayan ve günümüzde ülke sınırları dışında kalan Müslüman toplumlarında da yüzyıllarca okunmuş ve hâlâ da okunmaya devam etmektedir.³³ Rumeli insanındaki Hz. Peygamber sevgisini konu alan tebliğinde Metin İzeti, Arnavut ve Boşnaklar arasında XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Süleyman Çelebi'nin Türkçe mevlidinin okunduğunu belirttikten sonra bu bölge insanındaki mevlid geleneğini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Rumeli'de mevlit törenleri âdet ve gelenek haline gelip kutsal gün ve gecelerde, sünnet ve doğum gibi vesilelerle yapılmış ve yapılmaktadır. Mevlidin ya tamamına yakını veya günün niteliğine göre belirli bölümleri değişik makamlarla aralarında ayetler, ilahiler ve kasideler okunmak suretiyle icrâ edilmektedir. Balkanlarda bugün bile mevlit geleneğinin çok yaygın olması bu toplumun Hz. Peygamber'e verdiği yüksek değerle ve ona karşı beslenen sevgiyle ilgilidir."*³⁴

29 Süleyman Çelebi'nin hayatı hakkında bkz. Pekolcay, age., s. 13 vd.

30 Pekolcay, age., s.14-15; Kemikli, Bilal, "Süleyman Çelebinin Muhiti -Vesiletü'n-Necat'ın Yazıldığı Ortam Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 17-23.

31 Pekolcay, age., s. 32.

32 XVI. asırda tespit edilen kitaplar arasında Vesiletü'n-Necât önemli bir yere sahiptir. Terekesinde Mevlid bulunanlar toplumun her kesiminden insanlardan olduğu müşahede edilmiştir. Karataş, agm., s. 227.

33 Bosna-Hersek'te İslamiyet'in kabul edilışinden bu yana en çok okunan mevlid, Vesiletü'n-Necat'tır. Nametak, Fehim, "Bosna-Hersek'te Mevlit Geleneği", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 382.

34 İzeti, Metin, "Rumeli İnsanında Peygamber Sevgisi Ve Mevlid Geleneği", *Süleyman Çelebi ve* → →

Günümüzde Türkiye sınırları dışında olan bölgelerde okunan mevlid, tarih boyunca halkın dinî inançlarını tazeleme ve motive etmenin yanında bu ülkelere yönelik uzun yıllar devam eden dinsizleştirme baskısı ve propagandasına direnmede ve ülke bütünlüğünü sağlamada da önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda Bulgaristan Müslümanlarındaki mevlid geleneğiyle ilgili bilgi veren Vedat S. Ahmed şu değerlendirmeleri yapmaktadır: “Osmanlı'nın 500 küsür yıl hükmettiği Balkanlar'da ve bilhassa bugünkü Bulgaristan topraklarında yaşamış ve bugün yaşamakta olan Müslümanlar, alperenlerin ve dervişlerin kalıcı etkisiyle Peygamber Efendimize topluca sevgi ve ihtiram gösterisi anlamına gelen mevlide büyük önem vermişlerdir. Mevlid, Bulgaristan Müslümanlarının parçası oldukları büyük Türk milletinden koparıldıkları/koparılmaya çalışıldıkları dönemlerde kimliklerinin korunmasında son derece önemli rol oynamıştır. Müslüman-Türk kimliğini korumak, din adına herşeyin yasaklandığı belirli zamanlarda ancak mevlid geleneğine bağlı kalmakla sağlanabilmiştir. Mevlid, en sıkı dönemlerde bile, Bulgaristan Türkünün doğumundan ölümüne kadar yaşadığı sevinçli ve üzüntülü günlerini aydınlatmış, millî ve manevî değerlerini bir nebze olsun ayakta tutma gücü vermiştir.”³⁵ “Mevlidin Müslüman halkın dinî duygularını güçlendiren, ayrıca komşuluk, akrabalık ve dostluk ilişkilerini canlandıran bir yapısı vardır. Bu hususları iyi okuyan komünistler, Bulgaristan Müslümanları arasında mevlidin yasaklanması için büyük çabalar sarf etmişlerdir. Ancak halkımızın da bu gücü keşfedip kavraması ve geleneklerine sadakati mevlidin günümüze kadar kutlanır olmasını doğurmuştur. Bundan da öte, bugün Müslümanlık ve Türklüğün can çekiştiği Vidin, Montana, Teteven gibi bölgelerde Müslümanlık nâmına sadece mevlid kalmıştır. Namaz kılanların, sünnet yaptırılanların, Allah diyenlerin tutuklandığı, mâlî ve fizikî cezaya çarptırıldıkları bir dönemden geçen Bulgaristan Müslümanları mevlid uygulamasına en zor şartlarda bile ara vermemişlerdir.”³⁶

Benzer değerlendirmeler Kırım³⁷ ve Gürcistan için de söz konusudur. Gürcistan Acara bölgesindeki Müslüman Gürcüler arasında Türkçe bilinmemesine

→ →

Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 350

35 Ahmed, Vedat S., “Bulgaristan Müslümanları Arasında Mevlid Geleneği”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 371.

36 Ahmed, agm, s. 379

37 Bursa İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Yüksek Lisans Eğitimine devam eden Kırımlı Raim Gafarov, mevlidle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Komünizm altında tamamen ezilmiş Kırım halkı tesellisini vatana özlem dolu şarkılarında buluyordu. O zamanlar din yasaktı, insanlara dinleri kültürleri unutturulmaya çalışılıyordu. Bu çabaların tamamen başarısız olduğunu söylemek yalan olur, çünkü insanlar kendi tarihinden, kültüründen kopuk, din bilgileri eksikti. Uzağa gitmeye gerek yok, ben her zaman söylemişimdir. Türkiye'ye gelmeden önce bırakın ibadeti, Hz. Peygamber'in ismini bile bilmiyordum. Ama insanlar arasında onlara Müslüman olduklarını unutturmayan bazı uygulamalar doluyordu. Bunun en önde geleni Kırım Tatarlarının benimzedikleri kendilerine has dualı mevlitlerdi. ... Şu anda Kırım'da dinî yaşam canlanmaya başladı, camiler kuruldu, medreseler açıldı. Ve bunları aslında bize Müslüman olduklarımızı unutturmayan bu dualara, bu mevlide borçluyuz.” Gafarov, Raim, “Günümüz Kırım'ında Mevlid”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 390.

rağmen Süleyman Çelebi'nin mevlidinin orijinal halinin okunmasının çok yaygın olduğunu belirten Kemal Ateşoğlu, konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir: "Mevlid sayesinde Acaralı Gürcü Milleti en az iki vakit namazı (akşam ve yatsı) cemaatle kılabiliyorlardı. Yasak olduğundan bunu ancak gece yapabiliyorlardı. Acaralı Gürcü Milleti'nin fazla Kur'an-ı Kerim bilgisi olmadığı için nerdeyse Kur'an-ın önemi ve mesajını unutup İslâmı sadece mevlitle yaşamaya başladılar. Bu durum bugün de bazı ilçelerde aynen devam etmektedir. Şunu rahatlıkla diyebiliriz ki komünizm döneminde ve günümüzde Acara-Batum'da mevlit geleneği olmasaydı milletin dini anlatma fırsatı çok az olurdu. Bugün bile camiler açık olduğu halde Acara'da İslami hayat geniş ölçüde mevlit sayesinde varlığını muhafaza etmektedir."³⁸

IV- Osmanlı Toplumunda Mevlid Vakıfları

Vakıflar, Osmanlı toplumunda Hz. Peygamber (sav)'e duyulan muhabbetin izhar edilmesinde önemli araçlardan biri olmuştur. Bilindiği üzere yardımlaşma çok sayıda ayet ve hadisle teşvik edilmiştir. Dindarlığıyla tanınan Osmanlı toplumunda da, dünyevî her hangi bir karşılık beklenmeden yalnızca Allah'ın rızasını ve Resulullah'ın şefaatinin kazanmak amacıyla binlerce vakıf kurulmuştur. Öyle ki sosyal ve ekonomik hayatın her alanında etkin olan vakıfların çokluğu sebebiyle, Osmanlı medeniyeti bir vakıf medeniyeti olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı topraklarında doğup büyüyen hemen herkesin vakıf kurarak veya kurulan vakıftan istifade ederek bu kurumlarla bir şekilde irtibatı olmuştur. Bu gerçeği ifade etmesi bakımından Esat Arsebük'ün şu sözleri oldukça dikkat çekicidir: "Osmanlı İmparatorluğu devrinde pek büyük bir inkişafa mazhar olan vakıflar sayesinde bir adam vakıf bir evde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıf mallardan yer ve içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf idaresinden ücretini alır, öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülürdü. Bu suretle beşerî hayatın bütün icaplarını ve ihtiyaçlarını vakıf mallarla temine pek âlâ imkân vardı."³⁹

Osmanlı toplumundaki vakıflar mevlid okutulmasında da önemli rol üstlenmişlerdir. Hatta Süleyman Çelebi'nin vefatından hemen sonraki yıllarda bazı vakıflar aracılığıyla her yıl mevlid okunması geleneği başlatılmıştır. Mesela Hacı İvaz Paşa, vakfiyesinde her yıl mevlid okutulmasını şart koşmuştur.⁴⁰ Söz konusu vakfiyenin düzenlenme tarihinin Süleyman Çelebi'nin vefatından 5 yıl sonra yani 1427 yılı olması mevlidin yazılışından hemen sonra geniş kesimlerce rağbet gördüğünü göstermektedir.⁴¹ Bu durum günümüzde sınırlarımız dışında kalan bölgeler için de geçerlidir. Meselâ Saraybosna'da Fadılpaşa vakfınca okutulan mevlid hâlâ her yıl Çar Camii'nde devam etmektedir.⁴²

38 Ateşoğlu, Kemal, "Gürcistan'da (Acara-Batum'da) Mevlid Geleneği'nin, İslam'ı Koruma ve Yaşatma Açısından Rolü", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Karabılal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 394.

39 Arsebük, Esat, *Medeni Hukuk, Başlangıç ve Şahıs Hukuku*, İstanbul 1938, I, 298.

40 Pay, Salih, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, Bursa 1996, s.102.

41 Pay, age., s.19.

42 Nametak, Fehim, agm., s. 382.

Osmanlı Sultanları ve paşalarının yanında mevlid okutma şartını vakfiyesinde tescil ettirme geleneğini devrin ilim adamlarının da benimsemeleri dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ulemadan bazıları mevlid okunmasına katkı sağlamışlar ve kurdukları vakıflarda bu işe destek vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nin tanınmış uleması arasında yer alan ve yirmi ikinci Şeyhülislâmî olan Hoca Sadeddin Efendi de bunlar arasındadır. Hoca Sadeddin Efendi 1568 yılında vakfettiği evinin kirasından hâsıl olan gelirin bir kısmıyla Hz. Peygamber (sav)'in doğum günü olarak kutlanan Mevlid Kandili'nde yemek pişirilip fukaraya dağıtılması ve mevlid okutulmasını şart koşmuştur.⁴³

Osmanlı toplumunda mevlid okumaya verilen önem, hiç şüphesiz halkın Hz. Muhammed (sav)'e duyduğu derin muhabbetten kaynaklanmıştır. Öyle ki insanlar kurdukları mevlid vakıflarıyla mevlid okunmasını kendi hayatlarıyla sınırlı kılmadan ebedileştirmek istemişlerdir. Nitekim konuyla ilgili kayıtlar incelendiğinde çok sayıda mevlid vakfı bulunduğu ve bunlardan önemli bir kısmının varlığını asırlarca devam ettirdiği görülmektedir. Mesela yukarıda bahsi geçen İvaz Paşa vakfından XIX. asrın ilk yarısında da mevlid kıraati için 30-40 kuruş tahsis edildiği görülmektedir.⁴⁴ Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Debbağlar Zaviyesi'nde mevlid okutmak için kurulan ve 1791-92 tarihli muhasebe defterinde yılda on kere mevlid okuttuğu belirtilen bir vakıf, 1668-1672 ve 1749-1750 tarihli muhasebe defterlerinde de yer almaktadır.⁴⁵

Vakıf muhasebe defterleri, ilgili yılda mevcut vakıfların bir yıl boyunca kaç kere mevlid okuttukları ve bu iş için ne kadar para harcadıklarını öğrenmemize imkân vermektedir. Muhasebe defterlerinde kayıtlı olan bütün vakıfların vakfiyelerini bulma imkânına sahip değiliz. Ancak bu defterlerde yer alan vakıfların muhasebe kayıtlarında eğer mevlid okutulduğu ve bu iş için belli bir harcama yapıldığı belirtiliyorsa o vakfın vakfiyesinde de böyle bir şartın tescil ettirildiğini varsayabiliriz. Böylece bu defterlerden tespit edilen mevlid kıraati sayıları dikkate alınarak kaç vakıf kurucusunun yılda kaç kere mevlid okunmasını şart koştuklarını tespit edebiliriz. Bu amaçla burada mevlid okutan vakıfları belirlemek için örnek olarak aldığımız bazı vakıf muhasebe defterleri incelenecektir.

Süleyman Çelebi'nin görev yaptığı cami Bursa Ulucamii'dir ve Vesiletü'n-Necât'ın ortaya çıkmasına sebep olan olaylar Bursa'da yaşanmıştır. Dolayısıyla bu eserin te'lif edildiği yer Bursa'dır ve Osmanlı coğrafyasına buradan yayılmıştır. Bu sebeple Osmanlı toplumundaki mevlid vakıflarının belirlenmesinde adı geçen şehrin örnek alınması isabetli olacaktır.

Bursa'da kurulan vakıflarla ilgili onlarca muhasebe defteri vardır. Bu incelemede söz konusu defterlerden ikisi esas alınmıştır. Bunlar 1775 tarihli B208

43 Şeyhülislam Hoca Sadettin Efendi, kaderin bir cilvesi olarak 1599 yılında Ayasofya Camii'nde okunacak mevlid cemiyetine iştirak etmeye hazırlanırken aniden vefat etmiştir. Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, IV, 96. Altunsoy, Abdulkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s.49.

44 Hızlı, agm., s. 44.

45 Çiftçi, Cafer, *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Gaye Kitabevi, Bursa 2004, s. 290.

ve 1790-91 tarihli B240 nolu⁴⁶ defterlerdir. Bu defterlerin ilkinde 528, ikincisinde ise 496 vakfın muhasebesi yapılmıştır.

Bilindiği üzere vakıfların kuruluş amaçları vardır. Vakıf kurucuları amaçlarını vakfiyenin şartları kısmında tescil ettirmişlerdir. Söz konusu şartlar dikkate alınarak vakıfları, kuruluş amaçları bakımından belli gruplar halinde tasnif etmek mümkündür. Sosyal ve ekonomik hayatın her alanıyla ilgili kurulan vakıflar arasında mevlid vakıfları da dikkat çekmektedir. Söz konusu vakıfların en belirgin özelliği yalnızca mevlid okutturmak amacıyla kurulmuş olmalarıdır.

Vakıf kurma prosedürü mevlid vakfı kurmak için de geçerlidir. Vakıf kurucusu, mahkemeye başvurarak tahsis ettiği belli bir miktar parayla "Mevlid Vakfı" kurmak istediğini belirtir ve şartlarını da tescil ettirerek şahitlerin huzurunda vakfını kurmuş olurdu. Vakıf kurucuları bizzat kendilerinin atadıkları mütevelliyeye teslim ettikleri paranın çalıştırılmasını ve anaparaya dokunulmadan elde edilecek kârla vakfiyedeki şartların yerine getirilmesini isterlerdi. Mevlid için tahsis edilen paranın nasıl işletileceği, mevlidin nerede, ne zaman ve kimler tarafından okunacağı, okunacak her bir mevlid için ne kadar harcama yapılacağı, mevlidden hâsıl olacak sevabın kimlere bağışlanacağı gibi ayrıntılar da vakfiyeye kaydedilirdi.

Konunun daha iyi anlaşılması bakımından mevlid okutmak amacıyla kurulmuş bir vakfın vakfiyesinin içeriğini özetlemek faydalı olacaktır. Bursa'da ikamet eden Cizyedâr-zâde Hacı Hüseyin Ağa, 3 Haziran 1782 tarihinde bin kuruş sermayeyle bir mevlid vakfı kurmuştur. Hüseyin Ağa, söz konusu paranın yıllık yüzde onla işletilerek (onu onbir hesabı üzere istirbâh) senelik elde edilecek yüz kuruş kârla Hisar dâhilinde yer alan Nakşibendî Zaviyesi'nde her yıl beş kere mevlid ve her birinin akabinde Kur'an-ı Kerim'in yüzünden tilâvet edilmesi şartıyla birer hatim okunmasını şart koşmuştur. Ayrıca okunacak mevlid ve hatimlerin sevaplarının kimlere bağışlanacağını da ayrıntılı bir şekilde şartlar arasında tescil ettirmiştir. Vakfiyeye göre Hüseyin Ağa, ilk okunan mevlid ve hatmin sevabını öncelikle Hz. Peygamber (sav)'in, sonra babası merhum Hacı Süleyman Ağa'nın ruhuna, ikincisinin sevabını Hz. Peygamber (sav)'den sonra anesi merhûme Emetullah Hatun'un ruhuna, üçüncüsünün sevabını yine Peygamber Efendimizden sonra hanımı merhume Zeyneb Hanım'ın ruhuna, dördüncüsünün sevabını Resûlullah (sav)'dan sonra oğlu merhum Hacı Mahmud Efendi'nin ruhuna ve son olarak beşincisinin sevabını yine Hz. Peygamber (sav)'den sonra kızı merhûme Emetullâh Hanım'ın ruhuna hediye etmiştir.

Vakfiyesindeki şartlarının son kısmında Hüseyin Ağa, yıllık gelir olan yüz kuruştan her yıl yirmişer kuruş ayrılarak bu paranın birer buçuk kuruşunun mevlidin akabinde hatim okuyanlara, birer kuruşunun mevlidhanlara verilmesini, ge-

⁴⁶ B240 nolu Muhasebe defteri Ahmet Yılmaz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak çalışılmıştır. (Yılmaz, Ahmet, *B 240 Numaralı Bursa Mahkeme Defteri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2001) Defterin orijinali incelenmekle birlikte ad geçen tezden de istifade edilmiştir.

ri kalan onyediler buçuk kuruşla da akîde ve baldan şerbet hazırlanması, pilav ve zerde pişirilmesi ve bunların halka ikram edilmesini şart koşmuştur.⁴⁷

İçeriği özetlenen bu mevlid vakfiyesinde de görüldüğü üzere Hüseyin Ağa, tahsis ettiği bin kuruş parayla kendisi ölse bile yıllarca mevlid ve hatim okunması imkânını oluşturmuştur. Burada önemli bir husus da şudur. Hüseyin Ağa, her yıl için okunmasını şart koştuğu beş adet mevlidin her birinden hâsıl olacak sevabın öncelikle Hz. Peygamber (sav)'in ruhuna, daha sonra babası, annesi ve diğer yakınlarına hibe edilmesini şart koşmuştur. Yani beş hatim ve mevlidin her birini Hz. Peygamber (sav)'in ruhuna hibe ederken yakınlarına birer mevlid ve hatim bağışlamıştır.

Hüseyin Ağa, her yıl okunmasını istediği beş adet mevlidin tamamının Nakşibendi Zaviyesi'nde okunmasını da istemektedir. Bununla birlikte her bir mevlidin farklı mekânlarda okunmasını isteyen vakıf kurucularının varlığı da görülmektedir. Meselâ kurduğu vakfın yılda beş kere mevlid okutmasını isteyen Şerîf Şihâbüddîn Efendi, bu mevlidlerin Zâviye-i Hamam, Zâviye-i Hüsâmeddin Efendi, Zâviye-i Abdurrahman Efendi, Zâviye-i Misrî Efendi ve Mescid-i Hacı İskender olmak üzere her birinin ayrı mekânlarda okunmasını şart koşmuştur.⁴⁸ Muhasebe kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla mevlid okunmasında yer belirtilmesi istisnai olup genelde kurucular sadece "mevlid okutulma şartını" dile getirmişlerdir.

Muhasebe defterlerinde vakıflardan bahsedilirken çoğunun başlığında kuruluş amaçları belirtilmiştir. Bu adlandırmalar, muhtemelen vakfiye şartlarındaki amaçlar göz önüne alınarak ilgili dönemdeki görevliler tarafından yapılmıştır. İlgili kayıtlardan, bazı vakıfların mevlid okuttukları ancak başlığında belirtilen amaçlar arasında mevlitten bahsedilmediği, aynı şekilde başlığında mevlid vakfı olduğu belirtilen çok sayıda vakfın başka gayeler için de harcamalar yaptığı görülmektedir. Bu husus ayrı bir araştırmanın konusudur. Burada muhasebe defterlerindeki adlandırmalara göre mevlid vakıfları tasnif edilecektir.

Yukarıda bahsi geçen B208 ve B240 nolu vakıf muhasebe defterlerine göre 1775 ve 1790-91 yıllarında toplam 43 adet mevlid vakfı kurulmuştur. Bunlardan 25 kadarı yalnızca mevlid okutturma, 18'i ise mevlid okutturmanın yanında başka amaçlar da ihtiva etmektedir. Bu vakıfların kuruluş amaçları ve hangi yılda kaç mevlid okuttuklarını şöyle tabloşturmak mümkündür:

	Kuruluş Amacı	Mahallesi	Vakfın Kurucusu	Mevlid Sayısı	
				1775	1790-91
1	Mevlid	İsa Bey Fenârî	---	3	4
2	Mevlid	Şehreküstü	---	5	4
3	Mevlid	Zağferanlık	---	---	4
4	Mevlid	Kademerî	---	4	---
5	Mevlid	Zeyniler	Emine Hatun ve Deveci Kerimesi	1	---
6	Mevlid	Başçı Hacı İbrahim	Affe Hâtûn	3	3

47 Vakfiye için bkz. Belge 1.

48 B.Ş.S., B240/73a.

7	Mevlid	Veled-i Habîb	Çavuşzâde el-Hâc Mehmed Ağa	2	1
8	Mevlid	---	El-Hâc Şeyhi	1	
9	Mevlid	Şeyh Konevî	Fatma Hâtûn		1
10	Mevlid	Veled-i Habîb	Hacı Sâlih Ağa	1	2
11	Mevlid	---	Hadice Hatun	1	
12	Mevlid	Maksem	İhsâne Hâtûn		1
13	Mevlid	---	Mizanî Ömer Ağa	4	
14	Mevlid	Zağferanlık	Peştamalçı Hacı Mustafa Ağa	1	1
15	Mevlid	Filboz	Sincanlı oğlu İbrahim ve zevcesi Medîne(?) hatun	2	
16	Mevlid	Hoca Yunus	Süpürgeci Mehmet Zevcesi Ümmü Gülsüm	4	
17	Mevlid	Veled-i Harîrî	Tarhânezâde Abdurrahîm Çelebi	5	4
18	Mevlid	Orhan	Şerife Maşina(?)	1	
19	Mevlid	---	Üryanizâde Abdullah Efendi	1	
20	Mevlid der-câmi'-i şerîf-i Dâye Hâtûn	Dâye Hâtûn	Üryanizâde Abdullah Efendi	2	2
21	Mevlid der-Câmi'-i şerîf-i Hüdâvendigâr	Hüdâvendigâr	---	3	4
22	Mevlid der-Zâviye-i Debbâğlar	Debbâğlar	---	5	10
23	Mevlid der-Zâviye-i Eşrefzâde	İncirli	Çavuşzâde Hacı Mehmed Ağa		1
24	Mevlid der-Zâviye-i Keçeciyan	---	---		2
25	Mevlid der-Zâviye-i Şerif Hz. Emir Sultân	---	Saatci Hacı Mehmed Efendi, İhsâne ve Emine Hâtûnlar		3
Toplam				49	47

Tablo 1: Kuruluş Amacı Yalnızca Mevlid Okutmak Olan Vakıflar.

Tablo 1'de de görüleceği üzere bazı vakıf kurucuları hangi mekânda mevlid okutulacağını özellikle belirtmişlerdir: Mevlid der-Câmi'-i Şerîf-i Dâye Hâtûn/Dayehatun Camiinde Mevlid, Mevlid der-Câmi'-i Şerîf-i Hüdâvendigâr/Hüdavendigâr Camiinde Mevlid gibi. Yalnızca mevlid okutmak amacıyla kurulan vakıflar, 1775 yılında 49, 1790-91 yılında ise 47 adet mevlid okutmuşlardır.

Vakıfların bir yıl içerisinde okuttukları mevlid sayısı bir ile on arasında değişmektedir. Örneğin Peştamalçı Hacı Mustafa Ağa'nın Zağferanlık mahallesinde kurduğu vakıf yılda bir kere mevlid okuturken Debbâğlar Zaviyesi'nde mevlid okutmak üzere kurulan ancak kurucusu belli olmayan başka bir vakıf bir yılda on kere mevlid okutmuştur. Bununla birlikte bu grupta yer alan vakıflar genellikle yılda ortalama 3 ile 5 arasında mevlid okutmuşlardır. Tablodan Mevlid vakıflarının bazılarının bir kişi, bazıları ise birden çok kişi tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Tabloda yer verilen 25 mevlid vakfının 9'unu erkekler, 6'sını kadınlar, 3'ünü ise kadın ve erkekler ortak kurmuşlardır. 7 vakfın ise kurucusu belli değildir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere bazı vakıflar çok amaçlı olabilmektedirler. Amaçlarından birisi mevlid okutmak olan ancak şartları arasında ders-i'âm, şeyhu'l-kurrâ, müderris ve imam gibi görevlilerin maaşları, cami, mescit ve za-

viyelerin yağ ve mum gibi ihtiyaçları, fakirlere yiyecek temin edilmesi, mahallelerin taâmiyye, avâriz ve nüzul giderlerinin karşılanması gibi başka gayeleri ihtiva eden mevlid vakıfları da vardır. 18 adet olarak tespit edebildiğimiz söz konusu vakıflar Tablo 2'de gösterilmiştir:

	Kuruluş Amacı	Mahallesi	Vakfın Kurucusu	Mevlid Sayısı	
				1775	1790-91
1	Mevlid ve ders-i âm der-Câmi'-i Kebir	---	Emir Sinanzâde es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa		1
2	Mevlid ve ders-i âm der-Câmi'-i Kebir	---	Hacı Cafer Ağa		2
3	Mevlid ve şem'-i 'asel	Maksem	Hacı İsmail ve Kara Ahmed oğlu Mustafa		2
4	Mevlid ve şem'-i 'asel ve ta'âmiyye-i Zâviye-i Eşrefzâde	İncirli	---		9
5	Mevlid ve şem'-i 'asel ve mühimmât-ı Câmi'-i Şerif	Dâye Hâtûn	---		5
6	Mevlid ve ta'âmiyye	Hacılar	---		6
7	Mevlid ve ta'âmiyye	Hazreti Emir	Sefer Ef, Ahmed Çelebi, Yahya Çelebi ve Validesi	4	
8	Mevlid ve ta'âmiyye-i za-viye-i Nakşibendi-i Atik	Darphane	---	1	
9	Mevlid, avâriz ve nüzul	---	---	3	
10	Mevlid, hatib ve şeyhul kurra	---	---	1	
11	Mevlid ve mühimmât-ı mescid	Şehabeddin Paşa	---	5	
12	Mevlid, Sure-i mülk vb.		Aişe Hanım ibneti Menteşzâde	2	
13	Mevlid, şem'-i 'asel Tür-be-i Üftade	Maskem	Aliye Hâtûn	1	
14	Mevlid, şem'-i 'asel, revgân-ı zeyt der-câmi'-i şerif-i Ahmed Bey	Ahme Bey	Cennet oğlu Hacı Abdullah Ağa ve Kerimesi Emine Hâtûn	3	2
15	Mevlid, şem'-i asel, revgân-ı zeyt	---	El-Hâc Yusuf Ağa	2	
16	Mevlid, şeyhu'l-kurrâ der-câmi'-i şerif-i Köseler	Köseler	Meytâb Hacı Mehmed		1
17	Mevlid ve ta'âmiyye der-Zâviye-i Nakşibendi-i 'Atik	---	---		3
18	Mevlid, ta'âmiyye, şem'-i 'asel der-câmi'-i şerif	Koca Nâib	Hacı İsmail Ağa zevcesi Fatma Hâtûn	1	1
Toplam				23	32

Tablo 2: Kuruluş Amaçları Arasında Mevlid Okutmakla Birlikte Başka Gayeler de Bulunan Vakıflar.

Tablo 2'de yer alan vakıflar, 1775 yılında 23, 1790 yılında ise 32 adet mevlid okutmuşlardır. Her iki tabloyu birleştirir ve tablo 2'de yer alanları da mevlid vakfı kabul edersek 1775 ve 1790 yılları arasındaki on beş yıllık dönemde en az 48 adet mevlid vakfı bulunduğunu söyleyebiliriz. Muhasebelerini incelediğimiz defterlerde kaydedilmeyen mevlid vakıflarının da olabileceği hesaba katılırsa bu sayının daha da artabileceği söylenebilir.

Yukarıda da belirtildiği üzere mevlid vakıflarının da diğer vakıflar gibi her yıl

muhasabeleri yapılmakta ve ilgili defterlere kaydedilmekteydi. Bu kayıtlar söz konusu vakıfların bir yıllık faaliyet, gider ve gelirlerini açıkça göstermektedir. Konunun daha iyi anlaşılması bakımından bazı mevlid vakıflarının muhasebe kaydı örneklerini vermek faydalı olacaktır.

Bursa Debbağlar Zâviyesi'nde okutulmak üzere te'sis edilen Mevlid vakfının 1790-91 senesine ait muhasebesi şöyledir: Vakfın 1790-91 yılındaki ana sermayesi 2.495 kuruştur. Kasapbaşı Hacı Mehmet adlı şahıs kendi hayrına da mevlid okunmak üzere aynı yıl içerisinde söz konusu vakfa 300 kuruş, ismi verilmeyen iki ayrı şahıstan biri 50, diğeri 35 kuruş olmak üzere toplam 385 kuruş bağışlamışlardır. Bu bağışlarla birlikte vakfın ana sermayesi 2.880 kuruşa çıkmıştır.⁴⁹ Para vakıflarında ana sermaye işletilmekte ve elde edilen kâr vakfiyede belirtilen hizmetler için kullanılmakta, harcama dışında tutulan ana sermaye ise bir sonraki sene için yeniden işletilmeye tabi tutulmaktadır.⁵⁰ Ele aldığımız mevlid vakfında da bu yöntem uygulanmış ve 2.870 kuruşluk anapara senelik 279,5 kâr getirecek şekilde değişik şahıslara kredi olarak verilmiştir. Söz konusu şahıslardan elde edilen gelire bir yıl içerisinde on kere mevlid okutulmuştur. Bu mevlitlerden her biri için harcanan para sırasıyla 30-30,5-9,5-15-11,5-20-30-25-10-30 kuruş olmak üzere toplam 211,5 kuruştur. Muhasebe kaydından, kalan paranın 54 kuruşuyla yemek pişirildiği, 11,5 kuruşunun mütevelliyeye ödendiği, 360 akçesinin ise muhasebe masrafı ve diğer farklı kalemlere harcadığı, böylece toplam giderin senelik kâr olan 279,5 kuruşa denk düştüğü görülmektedir.⁵¹

Vakıf muhasebe kayıtlarında "vakf-ı mezbûrun zimemleridir" başlığı altında vakıf ana sermayesinin kimlere kredi olarak verildiği de açıkça yazılmaktadır. Buna göre ele alınan mevlid vakfının 2,870 kuruşluk sermayesinden 2.855 kuruşunun farklı miktarlarda toplam 25 kişiye kredi olarak verildiği, 15 kuruşunun ise mütevellinin elinde bulunduğu kayda geçirilmiştir.⁵²

Bu vakıf, tespit edilebilen mevlid vakıfları arasında sermayesinin yüksekliği bakımından en büyük olanıdır. Bütün mevlid vakıflarının sermayeleri örnekteki

49 Vakıf muhasebe kaydında toplama hatası yapılarak vakfın ana sermayesi 2.870 kuruş olarak yazılmıştır.

50 Para vakıfları hakkında geniş bilgi için bkz: Çizakça, Murat (Editör), *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1993; Kurt, İsmail, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.

51 B.Ş.S., B240/44b. Söz konusu vakıftan kimlerin ne kadar kredi aldıkları ve vakıf muhasebe kaydını gösteren belge için bkz. Belge 2.

52 Tereke kayıtlarından söz konusu vakıflardan kredi alan bazı şahısların borçlarını ödeyemeden vefat ettikleri görülmektedir. Bu durumda ilgili şahsın mülkünden borçları ödendikten sonra kalan miktar varisler arasında taksim edilmektedir. Mesela Alipaşa Mahallesi'nde ikamet ederken vefat eden Salih bin Ahmed'in Üftâde Câmî'inde okunmak üzere kurulan mevlid vakfına 4,800, Debbağlar Mahallesi'ndeki mevlid vakfına ise 7.200 akçe borcu olduğu görülmektedir. Söz konusu borçlar ve diğer masraflar Salih'in 41,434 akçelik mirasından düşüldükten sonra kalan 14.860 akçelik kısım varisler arasında taksim edilmiştir. B.Ş.S., B239/6a. Benzer şekilde Doğanbey Mahallesi'nden olup Hacı Sevinç Mescidi'nde mevlid kıraati amacıyla kurulan mevlid vakfına olan 1,300 akçelik borcunu ödeyemeden vefat eden Seyyid Veliyyüddi bin Seyyid Hasan adlı şahsın da bu borcu terekkesinden düşülmüştür. B.Ş.S., B239/11b. Selçukhatun Mahallesi'nden El-Hâc Osman bin el-Hâc Himmet'in de bir mevlid vakfına 147 kuruş borcu olduğu görülmektedir. B.Ş.S., B239/51b

kadar yüksek olmayıp genellikle 500-700 kuruş civarındadır. Meselâ Süpürgeci Mehmet'in hanımı Ümmügülsüm'ün kurduğu mevlid vakfının 1775 yılına ait ana sermayesi 540 kuruştur. Bu paraya önceki yıl gelirinden kalan dört kuruşun ilave edilmesiyle anapara 544 kuruşa çıkmıştır. Söz konusu sermayenin işletilmesiyle elde edilen senelik 54 kuruşun 34 kuruşuyla bir yıl içerisinde dört kere mevlid okutulmuş, kalan paradan ise müezzine üç kuruş verilmiş, Mülk sûresinin okunması için üç ve mütevellî için dört kuruş harcanmıştır. Dört adet mevlid için sırasıyla 12-10-9-3 kuruş masraf yapılmıştır. Bunların dışında muhasebe giderleri ve diğer masraflar için 180 akçe harcanmış, sekiz kuruşu ise harcama dışında kalarak anaparaya ilave edilmiştir. Ayrıca vakıf sermayesinin on ayrı şahsa kredi olarak verildiği de görülmektedir.⁵³

Mevlid vakıfları, sahip oldukları sermayenin büyüklüğüne göre harcama yapmaktaydılar. Yukarıda iki örnekte de görüldüğü üzere Debbaglar Mahallesi'nde kurulan ve sermayesi 2.495 kuruş olan vakfın bir yıl içinde okuttuğu on adet mevlid için harcadığı meblağ çoğunlukla 20-30 kuruş arasındadır. Oysa Ümmügülsüm'ün 540 kuruşluk sermayeyle kurduğu vakfın hem mevlid okutma sayısı daha az (dört adet) hem de tahsis edilen meblağlar (3 ila 10 kuruş arasında) daha düşüktür.

Tek başına veya birkaç kişi bir araya gelerek Mevlid vakfı kuranların yanında müstakil bir vakıf kurmaya gücü yetmeyenlerin ellerindeki bir miktar parayı mevcut vakıflardan her hangi birine her yıl belli sayıda mevlid okutma şartıyla vermelerinin de yaygın uygulamalardan olduğu dikkat çekmektedir. Böylece vakfın kuruluşundaki şartlarına yeni şartlar ilave edilmiş olmaktadır. Bu durum, tek başına vakıf kuracak güçte olamayanların bile az miktardaki birikimleriyle Hz. Peygamber'e duyduğu sevgiyi ifade etmeleri bakımından önemlidir. Meselâ Bayezid Paşa Avarız vakfının 1790-91 senesindeki anaparası 710 kuruştur. Ümmühan adlı bir hanım, mevlid okutulması şartıyla söz konusu vakfa 40 kuruş vakfetmiştir. Böylece vakfın anaparası 750 kuruşa çıkmıştır.⁵⁴ Benzer şekilde Vakıf Muhasebe kaydından Enarlı Mahallesi Mühimmat, Avarız ve Nüzul vakfının 1775 yılındaki ana sermayesinin 1.477 kuruş olduğu görülmektedir. Bu vakfa, mevlid okutulması şartıyla Hacı Süleyman'ın 130, Yörük Hacı Süleyman'ın 200 ve Aişe Hatun'un 20 kuruş ilave etmeleriyle vakfın anaparası 1.827 kuruşa çıkmıştır.⁵⁵ Vakıf muhasebe defterlerinde bu tür uygulamaların pek çok örneği bulunmaktadır.

Mevlid vakıflarının dışında değişik amaçlarla te'sis edilen pek çok başka vakfın da her yıl belli sayıda mevlid okuttuğu müşahede edilmektedir. Bu vakıflar arasında, sermayesinden elde edilen gelirlerle merkezi idare tarafından mahallelere isabet eden vergi ve benzeri giderlerin karşılanması için kurulan mahalle avarız ve nüzül vakıfları, medrese, cami, mescit, türbe ve zâviye gibi

⁵³ B.Ş.S., B208/14b. Bkz: Belge 3.

⁵⁴ B.Ş.S., B240/46b

⁵⁵ B.Ş.S., B208/24b

mekânların yağ, mum, hasır gibi mühimmat ve tamirâtı için kurulan vakıflar, bu mekânlarda müderris, ders-i'âm, imam, müezzin ve kayyım gibi gerek hizmet veren görevliler sınıfında, gerekse talebeler gibi hizmet alanlar grubunda bulunanların giderleri için kurulan vakıflar, değişik mahallelerin suyollarının tamiri, farklı esnaf gruplarının giderleri ve mahallelerin ihtiyaç sahibi olan halkının işe ve diğer giderleri için kurulan vakıfları zikredebiliriz. Bursa'da, bu vakıfların da bir yıl içinde yaklaşık olarak 250-300 civarında mevlid okuttukları anlaşılmaktadır. Söz konusu vakıfların tesis amaçları, kimler tarafından ve hangi mahallelerde kurulduğu ve bir yıl içerisinde hangi vakfın kaç kere mevlid okuttuğu gibi hususlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Sıra No	Kuruluş Amacı	Mahallesi	Vakfın Kurucusu	Mevlid Sayısı 1775	Mevlid Sayısı 1790-91
1	Avânz	Ali Paşa			1
2	Avânz	Darbhane		1	
3	Avânz ve nüzûl	Ahmed Bey			1
4	Avânz ve nüzûl	Alaca Hırka			1
5	Avânz ve nüzûl	Alaca Mescid		2	3
6	Avânz ve nüzûl	Azeb Bey			2
7	Avânz ve nüzûl	Câmi'-i Kale			2
8	Avânz ve nüzûl	Darphâne		1	1
9	Avânz ve nüzûl	Debbâğlar		1	
10	Avânz ve nüzûl	Doğan Bey			9
11	Avânz ve nüzûl	Hüdavendigâr		1	
12	Avânz ve nüzûl	Istabl-ı Bâyezid Paşa			4
13	Avânz ve nüzûl	Kademerî		2	
14	Avânz ve nüzûl	Değirmenli			1
15	Avânz ve nüzûl	Kiremitçi		1	1
16	Avânz ve nüzûl	Kiremitli		1	
17	Avânz ve nüzûl	Mantıcı		3	
18	Avânz ve nüzûl	Muhalledî		2	
19	Avânz ve nüzûl	Mücellidî			2
20	Avânz ve nüzûl	Nalbantoğlu		4	
21	Avânz ve nüzûl	Orhan Gâzi		1	2
22	Avânz ve nüzûl	Simitçi		1	1
23	Avânz ve nüzûl	Şeker Hoca		3	4
24	Avânz ve nüzûl	Şeyh Paşa			1
25	Avânz ve nüzûl	Tahta Mescid		1	1
26	Avânz ve nüzûl	Tatarlar			2
27	Avânz ve nüzûl	Tekye Mescid		1	1
28	Avânz ve nüzûl	Veled-i Harrat		1	2
29	Avânz ve nüzûl	Veled-i Kazzâz		2	4
30	Avânz ve nüzûl	Veled-i Veziri			3
31	Avânz ve nüzûl	Yıldırım		1	1
32	Avânz ve nüzûl ve şem'-i 'asel	Ebu Şahme		1	3
33	Avânz ve nüzûl ve ta'âmiyye	Debbâğlar		1	1
34	Avânz ve nüzûl ve ta'âmiyye	Murad Gâzi		3	3

Sıra No	Kuruluş Amacı	Mahallesi	Vakfın Kurucusu	Mevlid Sayısı 1775	Mevlid Sayısı 1790-91
35	Avâriz ve nüzül ve ta'âmiyye	Selçuk Hâtûn			1
36	Avâriz ve nüzül ve ta'âmiyye	Sağrıncı Sungur		1	
37	Avâriz ve nüzül ve ta'âmiyye	Veled-i Enbiya		3	
38	Berâ-yı ders-i 'âm der-Câmi'-i Kebîr		Hacı Mehmed Efendi	1	1
39	Berâ-yı ders-i 'âm der-Câmi'-i Kebîr		Rukiyye bint-i Süleyman		2
40	Berâ-yı ders-i 'âm der-Türbe-i Akbıyık	Veled-i Harîrî	Hacı Ebu Bekir Ağa		2
41	Berâ-yı hasır-ı Câmi'-i Kebîr		Mizâni Ömer Ağa		4
42	Berâ-yı mecrâ-yı âb-ı leziz	Şeyh Konevî			1
43	Berâ-yı mescid-i şerîf ve şem'-i 'asel ve merammât	Bahadır Ağa			1
44	Berâ-yı müezzin	Bedreddin			2
45	Berâ-yı şem'-i 'asel-i der-câmi'-i Kebîr		Küçükzâde Hacı Mehmed Ağa		1
46	Mühimmât ve ta'âmiyye	Veled-i Saray		1	1
47	Mühimmât, avâriz ve nüzül	Anarlı		4	
48	Mühimmât-ı cami	Susiğirlik		1	
49	Mühimmât-ı cami ve avâriz ve nüzül	Yeni Bezzaz		1	
50	Mühimmât-ı câmi'-i şerîf	Abdal Mehmed	Şirmerd Ağa	2	2
50	Mühimmât-ı câmi-i şerîf	Tahta Mescid			1
52	Mühimmât-ı câmi-i şerîf	Dâye Hâtûn		2	2
53	Mühimmât-ı câmi-i şerîf	Ebu İshak		2	2
54	Mühimmât-ı câmi-i şerîf	Hacılar		2	2
55	Mühimmât-ı câmi-i şerîf	Hamza Bey		3	3
56	Mühimmât-ı câmi-i şerîf	Hayreddin Paşa		2	3
57	Mühimmât-ı câmi-i şerîf	Kara Kâdî			1
58	Mühimmât-ı câmi-i şerîf	Mecnûn Dede		2	2
59	Mühimmât-ı câmi-i şerîf, avâriz ve nüzül	Hoca Tayyib			1
60	Mühimmât-ı câmi-i şerîf, avâriz ve nüzül	Cânbazlar			2
61	Mühimmât-ı câmi-i şerîf, avâriz ve nüzül	Pınarbaşı		2	3
62	Mühimmât-ı câmi-i şerîf, avâriz ve nüzül	Yeni Bezzâz		1	3
63	Mühimmât-ı câmi-i şerîf	Yığıtcedid			1

Sıra No	Kuruluş Amacı	Mahallesi	Vakfın Kurucusu	Mevlid Sayısı 1775	Mevlid Sayısı 1790-91
	rîf, hatîb, avâriz ve nüzül				
64	Mühimmât-ı hırfet-i Kazzâzân				1
65	Mühimmât-ı hırfet-i peştemalcıyân				2
66	Mühimmât-ı mescid	Karye-i Dikencik		1	
67	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Alaca Mescid		1	1
68	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Azeb Mehmed			1
69	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Çekirge		3	3
70	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Hacı İlyas		1	6
71	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Hacı Sevinç		1	1
72	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Hasan Paşa		1	1
73	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Hoşkadem Makramevî		4	7
74	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	İsa Bey Fenârî		1	3
75	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Kepezler		3	2
76	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Mes'ûd Makramevî			1
77	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Meydancık			3
78	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Mürekkebcî			2
79	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Şihâbüddin Paşa			4
80	Mühimmât-ı mescid-i şerîf	Veled-i Enbiyâ			1
81	Mühimmât-ı mescid-i şerîf ve 'avâriz ve nüzül	Süzen Kefen		1	1
82	Mühimmât-ı mescid-i şerîf, avâriz ve nüzül	Bâbüsıcın			2
83	Mühimmât-ı mescid-i şerîf, avâriz ve nüzül	Bayezid Paşa			2
84	Mühimmât-ı mescid-i şerîf, avâriz ve nüzül	Bilecik			1
85	Mühimmât-ı mescid-i şerîf, avâriz ve nüzül	Dikencik		1	1
86	Mühimmât-ı mescid-i şerîf, avâriz ve nüzül	Duhter-i Şeref			2
87	Mühimmât-ı mescid-i şerîf, avâriz ve nüzül	Elmalık		1	2
88	Mühimmât-ı mescid-i şerîf, avâriz ve nüzül	Fazlullah Paşa			1
89	Mühimmât-ı mescid-i şerîf, avâriz ve nüzül	Hacı Yakup		2	4
90	Mühimmât-ı mescid-i şerîf, avâriz ve nüzül	Kanberler		3	6
91	Mühimmât-ı mescid-i şerîf, avâriz ve nüzül	Balıkli		1	1

Sıra No	Kuruluş Amacı	Mahallesi	Vakfın Kurucusu	Mevlid Sayısı 1775	Mevlid Sayısı 1790-91
92	Mühimmât-ı mescid-i şerif, avâz ve nüzül	Kasab Hüseyin		1	1
93	Mühimmât-ı mescid-i şerif, avâz ve nüzül	Manastır			1
94	Mühimmât-ı mescid-i şerif, avâz ve nüzül	Narlı			6
95	Mühimmât-ı mescid-i şerif, avâz ve nüzül	Reyhân Paşa		2	3
96	Mühimmât-ı mescid-i şerif, avâz ve nüzül	Şeyh Konevi			1
97	Mühimmât-ı mescid-i şerif, avâz ve nüzül	Veled-i Mizân			3
98	Mühimmât-ı mescid-i şerif, avâz, nüzül ve ta'âmiyye	Bedreddin		2	2
99	Mühimmât-ı mescid-i şerif, avâz, nüzül ve ta'âmiyye	Hacı Sevindik		1	1
100	Mühimmât-ı mescit	Mantıcı		1	
101	Mühimmât-ı mescit ve avâz ve nüzül	Doburca		1	
102	Mühimmât-ı mescit ve avâz ve nüzül	Karye-i Filadar		1	
103	Mühimmât-ı mescit, avâz, nüzül, katib, cabi ve ta'âmiyye	Hoca Tabib		2	
104	Mühimmât-ı şem'-i 'asel	Ahmed Dâî		2	2
105	Mühimmât-ı şem'-i 'asel	Veled-i Habîb			1
106	Mühimmât-ı Zaviye-i Hakkı Ef.			3	
107	Mühimmât-ı Zaviye-i Nasuhzade	Hisar		1	
108	Mühimmât-ı Zâviye-i Nâsuhzâde Efendi				3
109	Şem'-i 'asel der-Câmi'-i şerif-i Orhan	Orhan	Şerife Fatma		1
110	Ta'âmiyye	Ahmed Paşa		2	4
111	Ta'âmiyye	Altıparmak		1	2
112	Ta'âmiyye	Baba Zâkir		1	1
113	Ta'âmiyye	Hacı Seyfeddin			2
114	Ta'âmiyye	Hacı Ya'kûb			4
115	Ta'âmiyye	Kara Kâdi		3	5
116	Ta'âmiyye	Timurtaş		1	1
117	Ta'âmiyye	Yahşi Bey		1	1
118	Ta'âmiyye ve tekâlif-i hırfet-i tâcirân				1
119	Ta'âmiyye-i hırfet-i hafâgân-ı kebîr				1
120	Ta'âmiyye-i hırfet-i sük-ı sipâhiyân				1
121	Ta'âmiyye-i Zâviye-i Narlı				2
122	Ta'mir-i mecrâ-yı âb-ı Hacı Velidü'd-dîn	Kurşunlu	Hacı Mehmed		3
123	Ta'mir-i mihrâb		Abdulaziz		

Sıra No	Kuruluş Amacı	Mahallesi	Vakfın Kurucusu	Mevlid Sayısı 1775	Mevlid Sayısı 1790-91
			Efendi		
124	Ta'âmiyye	Yayla Çayır			1
125	Ta'âmiyye	Hacılar		1	
126	Ta'âmiyye	Kurşunlu		3	
127	Ta'âmiyye	Yiğit cedit		1	
Toplam				121	217

Tablo 3: Kuruluş amaçları farklı olduğu halde mevlid okutan vakıflar.

Tablo 3'e bakıldığında farklı amaçlarla kurulan 127 vakfın 1775 yılında 121, 1790-91 yılında ise 217 adet mevlid okuttuğu ve Bursa'nın bir çok mahallesinde her yıl belli sayılarda mevlid cemiyetlerinin tertip edildiği görülmektedir.

Son olarak başka bir grup vakfı da ayrı bir tablo halinde vermek yerinde olacaktır. Bu vakıfların yukarıda listelenenlerin aksine kuruluş amaçları belirtmemektedir. Bu tür vakıfların da her yıl belli sayılarda mevlid okuttukları ve harcamalarının bir kısmını bu işe tahsis ettikleri görülmektedir.

Sıra No	Vakfın Kurulduğu Mahalle	Vakfın Kurucusu	Mevlid Sayısı 1775	Mevlid Sayısı 1790-91
1	İbni'l-Bezzâz	Abacı Mehmed Çelebi	1	1
2	Molla Gürânî	Akçelerli İhsâne Hâtûn	1	
3	Alaaddin Bey	Emetullah Hâtûn ibneti Osman	1	
4	Kireşçi Kızı	Hacı Ömer zevcesi İhsâne Hâtûn		1
5	Hazret-i Emîr	Hüsniye Hâtûn	1	
6	Arap Mehmed	Hüsniye Hâtûn		1
7	----	Lâmi Efendi der-fenâ-i Bursa		2
8	----	Mehmed Çelebi b seyid Ali	2	
9	Hacılar	Seyid Hacı İbrahim Efendi	1	1
10	Dâya Hâtûn	Şâhin Emirzâde Seyid Ahmed Ağa		2
11	----	Şerîf Şihâbüddin Efendi	5	5
12	Araplar	Şerîfe Rukiye Hâtûn	1	1
13	Hoca Yunus	Şerîfe Ümmühânî Hâtûn	1	
14	----	Yenicelizâde İsmail Ağa	1	
15	İbrahim Paşa	Zâhide Hâtûn	1	1
Toplam			16	15

Tablo 4: Kuruluş amacı belirtilmeyen ancak mevlid okutan vakıflar.

Tablo 4'ten kuruluş amacı belli olmayan vakıfların 1775 yılında 16, 1790-91 yılında ise 15 adet mevlid okuttukları anlaşılmaktadır.

Tabloların tamamı dikkate alınarak ilgili yıllardaki mevlid kıraati sayıları hakkında şunlar söylenebilir. Bursa'da tesis edilen 185 vakıf, 1775 yılında 209, 1790-91 yılında ise 311 kere mevlid cemiyeti tertip etmişlerdir. Yıllar arasındaki mevlid sayısı farkı vakıf sayılarıyla doğru orantılıdır. Nitekim tabloların geneline bakıldığında 1775 senesinde 116, 1790-91 yılında ise 137 vakfın söz konusu faaliyet içinde yer aldıkları görülmektedir.

Vakıflardan başka tereke defterleri de diğer birçok konuda olduğu gibi mevlid okunması hususunda da incelemeye değer kayıtlar içermektedir. Zira ölen şahısların geride bıraktığı mirasına ait bu kayıtlar aynı şahsın vasiyetinin olup olmadığını da göstermektedirler. İslâm hukukuna göre insanlar mallarının üçte birini vasiyet etme hakkına sahiptirler.⁵⁶ Bir kişinin servetinden bir kısmını herhangi bir konuda vasiyet etmesi halinde bu şahsın mirası taksim edilmeden önce vasiyete konu olan meblağ ve diğer bazı masraflar terekeden çıkarılmakta ve kalan metrukât varisler arasında taksim edilmektedir. Eğer vasiyet var ise tereke kaydının sonunda söz konusu vasiyetin konusu ve ödenecek meblağ da zikredilmektedir. Tereke kayıtlarına bakıldığında vasiyete konu olan birçok mevzunun içinde mevlid okutmanın da olduğu müşahede edilmektedir. Meselâ sondaj usulüyle baktığımız iki adet tereke defterinde on şahsın vefatlarından sonra mevlid okutulmasını vasiyet ettikleri görülmüştür. Bu şahısların adları, mahalleleri, mevlid için ne kadar meblağ vasiyet ettikleri gibi bilgilerin bir tablo halinde verilmesi söz konusu bilgilerin derli toplu olarak görülmesi bakımından faydalı olacaktır.

Mevlid Kiraatini Vasiyet Eden	İkamet Ettiği Mahalle	Mevlid için tahsis edilen meblağ
Şerîfe Hâce Hadîce binti es-Seyyid Abdullah ⁵⁷	Yiğitcedîd	100 kuruş
El-Hâc Yusuf Ağa ibn el-Hâc Mehmed Ağa ⁵⁸	Tekyemescid	600 kuruş
El-Hâc Mustafa Ağa ibn Mehmed ⁵⁹	Karaşeyh	200+25
Şerîfe Hadîce bint-i Ak Halîl ⁶⁰	İncirli	190 kuruş
Halîme ibnet-i İsmail ⁶¹	İstabl-ı Bayezidpaşa	12000 akçe
El-Hâc Mehmed Ağa bin el-Hâc Ahmed ⁶²	Hacıyakub	130 kuruş
Hüsniye bint-i Halîl ⁶³	Arabmehmed	131,5 kuruş
Hadîce bint-i Abdullah ⁶⁴	Orhan	12000 akçe
Ümmü Gülsüm bint-i Halîl ⁶⁵	Bahadırağa	3600 akçe
Âmine bint-i el-Hâc Halîl ⁶⁶	Kiremitçi	6000 akçe

Tablo 5: Vefatlarından sonra mevlid okunmasını vasiyet edenler.

İlgili tereke kayıtlarında tabloda adları geçen şahısların mevlid kiraati için vasiyet ettikleri meblağların mirastan düşüldüğü ve kalan kısmın varislere taksim edildiği görülmektedir. Aynı kayıtlardan mevlid vasiyetinin yanında pek çok şahsın değişik amaçlarla vasiyette buldukları da müşahede edilmektedir ki bu ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir.

Farklı amaçlarla değişik mahallelerde kurulan vakıfların birçok hizmetleri-

⁵⁶ Merginânî, Ali b. Ebi Bekir, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübteî*, Mısır ts. IV, 236; Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1996, III, 67.

⁵⁷ B.Ş.S., B239/4b

⁵⁸ B.Ş.S., B239/17b

⁵⁹ B.Ş.S., B239/32a (Adı geçen şahıs iki kere mevlid okunmasını vasiyet etmiştir.)

⁶⁰ B.Ş.S., B239/49b

⁶¹ B.Ş.S., B239/55b

⁶² B.Ş.S., B222/20b

⁶³ B.Ş.S., B222/24b

⁶⁴ B.Ş.S., B222/38b

⁶⁵ B.Ş.S., B222/42b

⁶⁶ B.Ş.S., B222/56b

nin yanında mevlid okutmaları, toplumsal huzurun ve yardımlaşmanın tesisi bakımından son derece önemlidir. Çünkü bu tür merasimlerde mevlid okutulmakla birlikte başka faaliyetler de icra edilmektedir. Yukarıda özetle içeriği verilen vakfiyede yer alan şartlara bakılırsa Hüseyin Ağa'nın, her yıl okutacağı beş adet mevlidin sonrasında akıde ve baldan şerbet hazırlanmasını, pilav ve zerde pişirilmesini ve bunların halka ikram edilmesini vakfiyesinde tescil ettirdiği görülmektedir.

Osmanlıdaki mevlid cemiyetlerinin tamamında halka yemek ikram edilmesi bir gelenek haline gelmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın Kızı Mihrimah Sultan'ın vakfiyesinde de aynı konuya değinilmektedir. Vakfiyenin konumuzla ilgili kısmında Mihrimah Sultan, "*Camide her sene Rebü'l-evvel ayının 12'sinde Hz. Peygamber'in ruhu ve vâkifinin hayrının ziyadeleşmesi için dua etmek üzere; güzel sesli, sâlih ve muttakî bir kimse, teennî ve temkîn ve tegannî-i hazîn ile mevlid-i şerîfi okuyacak, bazı müezzinler naat-ı şerîf ve medh okuyup, aşr-ı şerîf tilâvet edilecek*" şartlarını tescil ettirdikten sonra Mevlid-i Şerîf esnasında dağıtılacak gül suyu, yemek ve güzel koku için yıllık 1300 akçe tahsis ettiğini belirtmiştir.⁶⁷ Benzer şekilde 1845 yılında Bursa'da Hacı Ahmed Baba Efendi Zaviyesi için düzenlenen vakfiyede, her sene Kurban bayramında 75 kuruş değerinde bir koyunun alınarak Hz. Peygamber'in ruhu için kurban edilmesi, ayrıca her yıl tahsis edilecek 300 kuruş ile Rebiulevvel ayında zaviyede mevlid okunması, fakir, miskin ve diğer cemaate yemek verilmesi istenmektedir.⁶⁸ Osmanlı toplumunda mevlid sonrası halka yemek ikram edilmesi geleneği günümüzde de devam etmektedir.

Örneklerde de görüldüğü üzere bu faaliyetlerle her yıl belli aralıklarla insanlar bir araya getirilmekte, toplu ibadet ve dualar yapılmakta, hep birlikte ikram edilen yemekler yenilmekte, bu vesilelerle birbirlerine dargın olanlar barıştırılmakta ve böylece mahalle halkı arasında dostluklar sağlanmaktadır. Bu durum hiç şüphesiz toplumsal barış ve huzurun tesis edilmesinde önemli bir etkidir.

SONUÇ

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Osmanlı insanının Kur'an'dan sonra belki de en fazla rağbet ettiği ve okuduğu eser mevlid kitapları olmuştur. Bunun en önemli sebebi halkın Hz. Peygamber (sav)'e olan sevgisi ve Vesiletü'n-Necât'ın bu hususta kendi duygu ve düşüncelerine tercüman olduğunu düşünmeleri olmalıdır.

Burada şu hususun belirtilmesinde fayda vardır. Muhasebe defterleri ve te-reke kayıtlarına göre okunduğu tespit edilen mevlid sayıları resmî rakamlardır. Zira bu kayıtların tutulması zorunludur. Hiç şüphesiz günümüzde olduğu gibi

67 Zülfiyar, F.Cangüzel, *Mihrimah Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1989, s. 44-45.

68 Hızlı, agm, 45.

Osmanlı tarihi boyunca da hemen her sınıftan halk doğum, sünnet, evlenme ve ölüm gibi acı ve tatlı günlerinde mevlid okutmaktaydılar. Yalnızca resmî evrak olan muhasebe kayıtlarındaki mevlid sayıları dikkate alındığında hemen hemen yılın her günü için en az bir mevlid düşmektedir. Halkın kendi evlerinde okudukları ancak resmî kayıtlara geçmeyen mevlidler bu sayıya dâhil değildir. Dolayısıyla Bursa'da cami, tekke ve zaviye gibi mekânların yanında şahısların evlerinde okunan mevlidler de hesaba katılırsa şehirde her gün birkaç mevlid okunduğunu söylememiz mübalağalı bir tahmin olmayacaktır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti, önemli bir şehri ve Vesîletü'n-Necât'ın te'lif edildiği şehir olan Bursa'daki mevlid vakıfları ele alınmıştır. Diğer Osmanlı şehirlerine ait vakıf muhasebe defterlerinin incelenmesiyle Osmanlı coğrafyasındaki mevlid uygulamasını bir bütün halinde tespit etmek mümkün olacaktır.

Kaynaklar:

- » Ahmed, Vedat S., "Bulgaristan Müslümanları Arasında Mevlid Geleneği", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 370-380.
- » Akarpınar, R. Bahar, *Türk Kültüründe Dinî Törenler Ve Mevlid Kutlamaları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1999.
- » Algül, Hüseyin, *Osmanlı Kültüründe Hz. Peygamber Sevgisi*, Risale Yayınları, İstanbul 1988.
- » Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, (Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu) Tercüman 1001 Temel Eser, ts.
- » Altunsu, Abdulkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı, Ayyıldız Matbaası*, Ankara 1972.
- » Arsebük, Esat, *Medeni Hukuk, Başlangıç ve Şahıs Hukuku*, İstanbul 1938, I.
- » Atalar, Münir, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- » Ateşoğlu, Kemal, "Gürcistan'da (Acara-Batum'da) Mevlid Geleneği'nin, İslam'ı Koruma ve Yaşatma Açısından Rolü", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 393-395.
- » B.Ş.S. (Bursa Şer'iyye Sicilleri) B208 ve B240 nolu Vakıf Muhasebe Defterlerinin tamamı. Ayrıca B119/55b; B222/20b, 24b, 38b, 42b, 56b; B239/4b, 17b, 32a, 49b, 55b, 6a, 11b, 51b.
- » Çetin, Osman, "*Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri*", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 1987, sy. 2, c. 2, s. 73-76.
- » Çiftçi, Cafer, *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Gaye Kitabevi, Bursa 2004.
- » Çizakça, Murat (Editör), *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1993.
- » Demirel, Hale, *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2006.
- » Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme)*, (Sad. Yavuz Ercan) Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1979.
- » Fuchs, H. "Mevlid", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1957, VIII, 171-176.
- » Gafarov, Raim, "Günümüz Kırım'ında Mevlid", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 388-392.
- » Güler, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI-XVII. Yüzyıllar)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- » Hızlı, Mefail, "Mevlide Dair Bazı Belgeler ve Bilgiler", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 43-50.

- » İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-A'yân*, Dâru's-Sâdır, Beyrut, 1977, IV.
- » İzeti, Metin, "Rumeli İnsanında Peygamber Sevgisi Ve Mevlid Geleneği", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 345-351.
- » Kara, Mustafa, "Mîrâc Mîrâciye ve Bursalı Safiye Hâtun'un Vakfiyesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, c. 7, Bursa 1998, s. 25-40.
- » Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1996, III.
- » Karataş, Ali İhsan, "XVI. Yüzyılda Bursa'da Tedavüldeki Kitaplar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2001, c.10, sy. 1, s. 209-230.
- » Karateke, Hakan T., *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- » Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyet ve Müesseseleri Tarihi*, Kayhan Yayınevi, İstanbul 1999.
- » Kemikli, Bilal, "Süleyman Çelebinin Muhiti -Vesiletü'n-Necat'ın Yazıldığı Ortam Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 17-23.
- » Kepecioglu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi, No: 4522, IV.
- » Kurt, İsmail, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.
- » Merginânî, Ali b. Ebi Bekir, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Mısır ts. IV, 236;
- » Nametak, Fehim, "Bosna-Hersek'te Mevlit Geleneği", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 381-387.
- » Özel, Ahmet, "Mevlid", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 475-479.
- » Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, II.
- » Pay, Salih, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, Eği-San Yayınları, Bursa 1996.
- » Pekolcay, Neclâ, *Süleyman Çelebi Mevlid*, Dergah Yayınları, İstanbul 1992.
- » Sarıcık, Murat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-Eşrafılık Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- » Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1281.
- » Şeker, Mehmet, "Mevlid", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 479-480. (Osmanlılar'da Mevlid Törenleri kısmı)
- » Şeker, Mehmet, "Teşrifât-ı Kadîme'ye Göre Mevlid Alayı", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 51-58.
- » Tayyazâde Ahmed Atâ, *Târîh-i Atâ*, Yahya ve Efendi Ali Efendi Matbaası, ts. I.
- » Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Sultan İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1958, Sayı 4, s. 1-17.
- » Yavuz Kemal, "Mevlid'in Türkçe Kaynakları Şerhleri Ve Mevlid Metni Üzerine", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 61-84.
- » Yılmaz, Ahmet, *B 240 Numaralı Bursa Mahkeme Defteri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2001.
- » Zeydan, Çorci, *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi*, (Müt. Zeki Megamiz) Kanaat Matbaası, İstanbul 1330, V.
- » Zülfikar, F.Cangüzel, *Mihrimah Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1989.

Belgeler:

- » Belge 1: el-Hâc Hüseyin Ağa'nın 3 Haziran 1782 (21 Cemâziye'l-âhir 1196) yılında bin kuruş sermaye ile kurduğu mevlid vakfının vakfiyesi. (B.Ş.S., B208/95a-b)

Handwritten marginal note in the top left corner.

Main handwritten text block at the top of the page, starting with 'الحمد لله رب العالمين'.

Main handwritten text block in the center of the page, containing the majority of the text.

İSTEM 11/2008

Elhamdülillahi rabbi'l-âlemîn ve's-salâtü ve's-selâmü 'alâ rasûlinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecma'in. Emmâ ba'dü işbu vakfiye-i ma'mûlün bihâ ve ma'mûlün 'aleyhânın sâhibi mûmâ ileyh el-Hâc Hüseyin Ağa taraf-ı bâ-hiri'ş-şeriflerinden zikr-i âtî vakfı ikrâra vekîl olduğu şehâdetleriyle sâbit ve sü-bût-u vekâletine hükm-i şer'i lâhık olan fahru'l-kudâti'l-kirâm Hafız Mehmed Emin Efendi ibn Ali Efendi meclis-i şer'i şerîf-i Ahmedî ve mahfel-i dîn-i münîf-i Mustafevide vakf-ı mezbûra li ecli't-tescîl ve'l-itmâm emru'l-vakf ve's-sebîl mü-tevellî nasb u ta'yîn olan el-Hâc Ahmed Efendi ibn ...⁶⁹ mahzarında bi'l-vekâle ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüb müvekkilim mûmâ ileyh el-Hâc Hüseyin Ağa Hazretleri hasbeten lillahi'l-'aliyyi'l-ahad ve taleben li-merdâti'r-rabbi's-samed etyebu emvâl ve ehseñu menâblarından li-ecli'l-vakf bin guruş ifrâz ve meblağ-ı mefrîz-i mezkûrî işbu mütevellî-i mezbûra teslîm ol dahi vakfiyyet üzere kabz ve tesellüm etdikden sonra şöyle şart eylediler ki meblağ-ı merkûm rehn-i kavî ile 'alâ vechi'l-helâl onu onbir hesabı üzere istirbâh ve istiğlâl olunub bi-fadlillahi'l-meliki'l-müte'âl senede hâsıl olan yüz guruş neması ile mahrûse-i mezbûre hısnı dâhilinde binâ eyledikleri zâviye-i cedîde-i nakşibendiyyede beher sene beş 'aded risâle-i mevlidi'n-nebî 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm kırâat ve her biri 'akîbinde yüzünden tilâvet eder adamlara birer hatm-i şerîf itdirilüb

Def'a-i evvelde kırâat olunan risâle-i mevlidiyye ve hatm-i şerîf sevâbları evvelâ Hazret-i resûli ekrem ve nebiyy-i muhterem sallallâhü te'âlâ 'âleyhi ve sellem hazretlerinin rûh-u şerîf-i latîf-i nazîflerine sâniyen veled-i mâcidleri merhûm ve mağfûrun leh el-Hac Süleyman Ağa ruhuna ihdâ oluna.

Ve def'a-i sâniyede tilâvet olunan risâle-i mevlidiyye ve hatm-i şerîf sevâbları rûh-u resûli Ekrem ve vâlideleri merhûme ve mağfûrun lehâ Emetullâh hâtun ruhuna ihdâ oluna.

Ve def'a-i sâlisede tilâvet olunan risâle-i mevlidiyye ve hatm-i şerîf sevâbları rûh-u resûlillâha ve halîle-i muhtereme-i sâbıkaları merhûme Zeyneb hanım ru-huna ihdâ oluna.

Ve def'a-i râbi'ada tilâvet olunan risâle-i mevlidiyye ve hatm-i şerîf sevâbları kezâlik 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm hazretleri rûh-u şerîflerine ve necli-i necîbleri merhûm ve mağfûrun leh el-Hac Mahmûd Efendi ruhuna ihdâ oluna.

Ve def'a-i hâmisede tilâvet olunan risâle-i mevlidiyye ve hatm-i şerîf sevâbları kezâlik Nebiyy-i Ekrem ve şefî-i 'usât-ümem sallallâhü te'âlâ 'âleyhi ve sellem rûh-u şerîf ve nazîflerine ve kerîme-i mükerrermeleri merhûme ve mağfûrun lehâ Emetullâh hanım ruhuna ihdâ oluna.

Ve meblağ-ı mevkûf-i mezbûrun nemâsı meblağ-ı merkûm yüz guruşdan beher mevlide ta'yîn eyledikleri yirmişer guruşun birer buçuk guruşu 'akîb-i mevlidde kırâat olunan hatm-i şerîf tâlîflerine ve birer guruşu dahî mevlid-hânlarına verile ve bâkî kalan onyedşer buçuk guruşu ile dahî müsâ'id olduğu rütbe 'akîde ve 'aselden şerbet işrâb ve pilav ve zerde tabh ve tenâvül etdirile.

⁶⁹ Burada boşluk var.

Ve meblağ-ı mevkûf-i merkûm bin gurus derûn-i vakfiyede münderic olan vakfım mütevellileri mütevellî olar deyu ta'yîn-i şurût ve teybîn-i kuyûd eylediler dedikde mütevellî-i mezbûr dahî vekîl-i mûmâ ileyhi cemî' kelimât-ı meşrûhasında ba'de't-tasdik vekîl-i mûmâ ileyh ile mütevellî-i mezbûr beynlerinde da'vâ-yı rücû' ve istirdâd cereyânından sonra a'lâ-yı kitâbî tevkî-i refî'î müstetâbî ile muvakkî' olan hâkim-i hâsım-ı 'âdil-i şerîh-i mu'âdil efendi hazretleri dahi ğâlimen(?) bi'l-hilâfî'l-cârî beyne'l-eimmeti'l-eşrâfî husûsî'l-evkâf vakf-ı mezbûrun sihhat ve lüzûmuna hükm-ü sahîh-i şer'î ve kazâ-i sarîh-i mer'î idüb min ba'd vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım va habs-i sarîh ve münhatim oldu.

Femen beddelehû ba'de mâ semî'ahû fe innemâ ismuhu 'ale'llezîne yübeddülünehû innellâha semî'un 'alîm ve ecrû'l-vâkfu 'ale'l-hayyi'l-cevâdî'l-kerîm

Cerâ ve hurrîre zâlike fi'l-yevmi'l-hâdî ve'l-işrîne min cümâde'l-âhira li-sene sittün ve tis'îne ve mietün ve elf.

Şuhûdu'l-hâl:

Umdetü'l-Müderrişîni'l-kirâm Selim Efendi

Fahru'l-Müderrişîni'l-kirâm Mahmûd Efendi

Fahru'l-kitâb es-Seyyid Şerafüddîn Efendi

Zahru'l-kitâb es-Seyyid Mehmed Sa'id Efendi

Fahru'l-kitâb es-Seyyid Mehmed Molla

Fahru'l-kitâb es-Seyyid Sa'deddîn Molla

Belge 2: Debbağlar Zaviyesi'nde okutulmak üzere kurulan mevlid vakfının 1790-91 yılına ait muhasebe kaydı. (B.Ş.S., B240/44b)

Muhâsebe-i mahsûlât ve ihrâcât-ı evkâf-ı müslimîn berâ-yı kırâet-i mevlidü'n-Nebiyyi 'aleyhi's-selâm der-Zâviye-i Debbâglar der-Bursa der-zamân-ı Ali Beşe el-mütevellî bi'l-vakfi'l-mezbûr fî gurrei Muharremi'l-harâm sene 1205 ilâ gâyeti Zî'l-hiceti's-şerîfeti's-seneti'l-merkûme

Asl-ı mâl-ı vakf	2495 kuruş
Vakfu'l-merhûm kasabbaşı Hacı Mehmed berâ-yı mevlüdiye	300 kuruş
Vakfu'l-merhûm	50 kuruş
	35 kuruş
Toplam	2870 kuruş⁷⁰
Murâbaha fî sene kâmile	279,5 kuruş
MİNHA EL-MESÂRİF	
Berâ-yı kırâet-i mevlidi'n-Nebiyyi 'aleyhi's-selâm	30 kuruş
Berâ-yı kırâet-i mevlidi'n -Nebiyyi 'aleyhi's-selâm	30,5 kuruş
Berâ-yı kırâet-i mevlidi'n -Nebiyyi 'aleyhi's-selâm	9,5 kuruş
Berâ-yı kırâet-i mevlidi'n -Nebiyyi 'aleyhi's-selâm	15 kuruş
Berâ-yı kırâet-i mevlidi'n -Nebiyyi 'aleyhi's-selâm	11,5 kuruş
Berâ-yı kırâet-i mevlidi'n -Nebiyyi 'aleyhi's-selâm	20 kuruş
Berâ-yı kırâet-i mevlidi'n -Nebiyyi 'aleyhi's-selâm	30 kuruş
Berâ-yı kırâet-i mevlidi'n -Nebiyyi 'aleyhi's-selâm	25 kuruş
Berâ-yı kırâet-i mevlidi'n -Nebiyyi 'aleyhi's-selâm	10 kuruş
Berâ-yı kırâet-i mevlidi'n -Nebiyyi 'aleyhi's-selâm	30 kuruş
Berâ-yı tabh-ı ta'âm	54 kuruş
Vazîfe-i mütevellî	11,5 kuruş
Harc-ı muhâsebe	180 akçe
Mesârif-i müteferrika	180 akçe
Yekûn mesârif:	279,5 kuruş
VAKF-I MEZBÛRUN ZİMEMLERİDİR.	
Der-zimmet-i Kazzâz es-Seyyid Ali mahalle-i Mecnûn Dede	50 kuruş
Der-zimmet-i Çizmeçi Sova ve zevcesi Sultân(?) mahalle-i Bulgarlar	200 kuruş
Der-zimmet-i Debbâğ Derviş Halil mahalle-i Hasan Paşa	100 kuruş
Der-zimmet-i Mehmed Emin Beşe mahalle-i Şeyh Fenârî	25 kuruş
Der-zimmet-i Kasab es-Seyyid Süleyman mahalle-i Veled-i Enbiyâ	300 kuruş
Der-zimmet-i Uzun Abdullah zevcesi mahalle-i Şeyh Hâmid	30 kuruş
Der-zimmet-i Kazzâz es-Seyyid Mehmed mahalle-i Maksem	100 kuruş
Der-zimmet-i Emine bint-i Hacı Ahmed mahalle-i 'Alâaddin	70 kuruş
Der-zimmet-i Hammâl Ömer(?) vâlidisi mahalle-i 'Alâaddin	150 kuruş
Der-zimmet-i Abdulla Mahalle-i Şeker Hoca	160 kuruş
Der-zimmet-i Sandıkçı Mustafa mahalle-i 'Araplar	300 kuruş
Der-zimmet-i Ayşe bint-i Hacı Ahmed mahalle-i 'Araplar	50 kuruş
Der-zimmet-i Kahveci Ali Kızı mahalle-i Şeyh Fenârî	70 kuruş

⁷⁰ 2.880 kuruş olması gerekirken hata ile 2.870 yazılmıştır.

Muhâsebe-i mahsûlât ve ihrâcât-ı vakfi'l-merhûme Süpürgeci Mehmed Zevcesi Ümmügülsüm Hâtûn der-mahalle-i Hoca Yûnus der-Bursa der-zamân-ı es-Seyyid Abdullah Efendi el-mütevellî bi'l-vakfi'l-mezbûr fi ğurre-i Muharremi'l-harâm sene 1189 ilâ gâyeti Zi'l-hiceti'ş-şerîfe li's-seneti'l-merkûme.

Asl-ı mâl-ı vakf	540 kuruş
Seksen senesi fazlası zam şud	4 kuruş
Murâbaha fi sene kâmile	54 kuruş
MİNHA EL-MESÂRİF	
Kırâet-i mevlidi'n-Nebiyi 'aleyhi's-selâm	12 kuruş
Kırâet-i mevlidi'n-Nebiyi 'aleyhi's-selâm	10,5 kuruş
Kırâet-i mevlidi'n-Nebiyi 'aleyhi's-selâm	9 kuruş
Kırâet-i mevlidi'n-Nebiyi 'aleyhi's-selâm	3 kuruş
Vazîfe-i müezzin	3 kuruş
Vazîfe-i Sûre-i Mülk	3 kuruş
Vazîfe-i mütevellî	4 kuruş
Harc-ı muhâsebe	90 akçe
Mesârif-i müteferrika	90 akçe
Yekûn mesârif:	46 kuruş
Ziyâde ez masrâf	8 kuruş
VAKF-I MEZBÛRUN ZİMEMLERİDİR.	
Der-zimmet-i Demirci Molla Ahmed mahalled	40 kuruş
Der-zimmet-i Eskici es-Seyyid Hüseyin mahalle-i Atbazan	40 kuruş
Der-zimmet-i Kara Mehmed oğlu Halil Mahallede	90 kuruş
Der-zimmet-i Hacı Ahmed Zevcesi Şerîfe Zeyneb Mahallede	20 kuruş
Der-zimmet-i Molla İbrahim Zevcesi Aişe Mahalle-i Atpbazan	20 kuruş
Der-zimmet-i Paşali Mustafa der-mahalle-i Abdâl	40 kuruş
Der-zimmet-i Debbâğ Ali Çelebi veresesi mahallede	100 kuruş
Der-zimmet-i Müezzin Mollâ Mustafa mahallede	100 kuruş
Der-zimmet-i Kırmabıyık oğlu Zahriye Karye-i Depecik	40 kuruş
Der-zimmet-i Semerci zevcesi Sîmâ mahalle-i Bedreddîn	50 kuruş
Bi-yed-i mütevellî-i mezbûr	4 kuruş
Yekûn zimem	544 kuruş